

Körmendiné Pók Zsófia

Könyvtárak az egészségügy szolgálatában Magyarországon

Bevezetés

A hazai könyvtárügy talán egyik legmostohábban kezelt és legkevésbé felkarolt területe a kórházi könyvtáraké. Az egészségügyben a rendszerváltás óta meglévő finanszírozási gondok miatt a fenntartók a megszorításokat szinte azonnal könyvtáraik megszüntetésével, illetve azok költségvetésének csökkentésével vagy megszüntetésével kezdték. Sorra tűntek el nagy szellemi tőkét őrző könyvtárak: állományuk jobb esetben más könyvtárakba került, vagy az enyészeté lett. Néhány kórházi, ill. intézményi szakkönyvtár – dacolva a pénztelenséggel – ma is működik, és próbálja biztosítani a szakirodalmat olvasói számára.

Tanulmányom első részében a hazai orvosi könyvtárügy 20. századi történetét leginkább meghatározó Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ történetét dolgozom fel. A központ több mint 30 évig állt az orvosi könyvtári hálózat élén. Ez a három évtized alapjaiban változtatta meg az egészségügy könyvtárügyét. A koordinálásnak, az iránymutatásnak jelentős szerepe volt abban, hogy szinte mindegyik egészségügyi intézményben kialakíthassanak orvosi szakkönyvtárat. A központ történetét 1992-ig mutatom be, amikor egy miniszteri rendelet hatására az orvosi könyvtári hálózat irányítása megszűnik. A hálózat megszűnése utáni útkeresés, majd az 1996-ban létrejövő MOKSZ (Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége) történetének és tevékenységének feldolgozása még alaposabb kutatást igényel, ezért nem szerepel most dolgozatomban.

A második részben egy még ma is működő kórházi könyvtár története került feldolgozásra. A Magyar Állami Királyi Gyermekmenhely, később Heim Pál Gyermekkorház könyvtára közel száz esztendő múltja tekint vissza, ám a belső kéziratokat leszámítva a könyvtár történetével foglalkozó tanulmány nem jelent meg. Anyaggyűjtésem során rá kellett ébrednem, hogy mekkora értéket halmoztak fel és hagytak hátra a kezdetektől –

melynek mindenképp szükséges napvilágra kerülnie. A menhelyi könyvtár alapjain indul meg a majdani kórházi könyvtár fejlődése, és a 60-as, 70-es évek jellemző virágkora után ez a könyvtár is megéli a stagnálás majd hanyatlás időszakát. Ezt az „utat” is szeretném most bemutatni.

Orvosi könyvtárak kezdetei Magyarországon

Előzmények

Magyarországi orvosi könyvtárak – az európai, az arab és bizánci előzményekhez hasonlóan – először az orvosi iskolák mellett jönnek létre. A hazai orvosi oktatás történetének kutatása a mohácsi csatavesztés, ill. a török uralom ideje alatti pusztítások miatt csak a késő középkori iratokból lehetséges.¹

A 11. századi Magyarországon is a kolostori medicina képviselte az orvoslás oktatását. (Az első ismert a Szent László király alapította bencés kolostor, Pozsonyban.) De tudomásunk van arról, hogy 1234-ben kórház is működött már, Bácsón. *„Nyilvánvaló tehát, hogy a XI–XII. században a szerzetesrendek kórházainak [...] fontos szerepe volt az orvosi ismeretek terjesztésében.”*²

Orvosképzés aztán több városban is zajlik iskolai szinten: Esztergomban (Studium particulare – 12. század), Veszprémben (12. század 2. fele), Óbudán (1395 – Sigismundea), Pozsony (1467 – Academia Istropolitana). Ez utóbbi 1475-ben kerül Budára, és egészen 1530-ig folytat oktatási tevékenységet.

A nagyszombati egyetem megalapítása előtt néhány orvosi magániskola (Görgey Pál – Kapos; Fischer Dániel – Késmárk, Moller Károly Ottó – Besztercebánya) működik csupán. Az első nyilvános, akadémiai jellegű orvosképző iskola létrehozása Eszterházy Károly nevéhez fűződik. 1769-ben alapítja meg a Püspöki Orvosi Iskolát, melyet Markhot Ferenc vezet. Az iskola orvosi könyvekkel is rendelkezik, melyek a Schola Medicinalis 1774-es megszűnése után a Líceum könyvtárában maradnak.

¹ *Schultheisz Emil*: A medicina Magyarországon a kezdetektől az orvosi kar megalapításáig. In: Az orvoslás kultúrtörténetéből. Szerk. Gazda István. TKM Egyesület; Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, Piliscsaba. 1997. 83–99.

² Uo. 84.

Több orvosi könyvritkaságot őrző magángyűjtemény is létrejön ebben az időszakban, de ezt az állományt a tulajdonoson kívül csak egy szűk baráti kör használhatta.

A 19. század elején vált szükségessé, hogy nagyobb nyilvánosságot kiszolgáló orvosi könyvtár létrejöjjön, mely igény kielégítésére két gyűjtemény is alkalmassá vált.

A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Orvoskarának Tanártestületi Könyvtára

Az 1635-ben Pázmány Péter által alapított Nagyszombati Tudományegyetem bővítését Mária Terézia határozta el. Az uralkodónő Van Sweitent bízta meg azzal, hogy a bécsi orvosi kar mintájára hozza létre az egyetem orvosi karát, mely 1769 novemberében meg is alakult. Az egyetem 1777-ben Budára, majd Pestre költözik, és látványos fejlődésnek indul. Az orvosi kar is bővül, rövidesen helyproblémákkal küzd.

Az Orvoskari Könyvtár alapjait Schordann Zsigmond teszi le, aki 1828-ban saját könyvtárát ajánlja fel tanártársai számára. A gyűjtemény „belső” használatra szolgált, kizárólag a tanárok, professzorok használhatták – a medikusok, gyakorló tanárok nem férhettek hozzá. Anyagi alapját az un. „Cassa Nemini” (senki pénztára) képezte, melyet a kar dékánja kezelte. Ennek forrását felajánlások, kari külső tagok befizetései jelentették. Helyhiány miatt a kötetek nagy része a pincében, padlásán, méltatlan körülmények között került elhelyezésre.³

Schordann Zsigmond a könyvtár kezelője is volt, tőle később Semmelweis Ignác vette át a könyvtárnoki teendőket. Az 1865–1884 közötti időszakot elsősorban a könyvtár méltó helyének keresése jellemzi. Többszöri (19 év alatt négy!) költözés után 1884-ben foglalhatja el helyét az újonnan épült orvoskari épületben, az Üllői út 26. szám alatt. E rengeteg hurcolkodás alaposan tönkretette az állományt: a kötetek egy része megsemmisült, elveszett.

A végleges elhelyezés lehetővé tette, hogy – az állami támogatásnak is köszönhetően – a könyvtár fejlődésnek induljon. 1895-ben nyomtatott katalógus kiadására is sor került. Eszerint az állomány már több mint

³ *Korbuly Gyögy*: A budapesti orvoskari tanártestület „Weszprémi István” könyvtára. *Orvosi Hetilap*. 87. (1943) 147–149.

10 000 kötet. A zártkörűség továbbra is fennáll, de egyre nagyobb igény lenne a nyilvánosságra – elsősorban a folyóirat-állomány miatt.⁴

A könyvtár az I. világháború okozta hiányokat a Rockefeller Alapítvány segítségével nagyrészt pótolni tudta, és további magánadományok révén is növekszik állománya. Ám még továbbra is csak az egyetem tanárai számára elérhető. 1939-ben Weszprémi István orvos nevét veszi fel gyűjtemény.

A II. világhéges után 1945-ben a tanártestületi magánkönyvtár nyilvánossá válik. Pár év alatt ugrásszerű fejlődés következik be: az előfizetett folyóiratok száma 1950-ben már 138 darab.

Az egyetem fejlődésével a könyvtár is lépést tart, és az idők folyamán Magyarország legnagyobb orvosi gyűjteményévé válik.

Budapesti Királyi Orvosegyesület Könyvtára

A külföldi folyamatokhoz hasonlóan Magyarországon is egyre több tudományos társaság, egyesület jött létre – a szakmai tapasztalatok cseréje és a legújabb eredmények nyilvánosságra hozatalának céljából. Az 1837. október 14-én megalakult Budapesti Királyi Orvosegyesület a megoldatlan orvosi továbbképzés ügyét is meg akarta újítani.

Már a kezdetekkor nyilvánvalóvá vált, hogy az önképzéshez nélkülözhetetlen a szakirodalom gyűjtése, így – néhány folyóiratot előfizetve – megkezdtek a könyvtár alapjainak lerakását. A Bécsben élő Stessel Lajos 1840-ben 1500 (másutt 2500) kötetes gyűjteményét ajánlja fel a könyvtár számára. További adományok is érkeznek: többek között Flór Ferenc, Jankovich Antal, Grósz Xavér Ferenc ajánlja fel könyveit. Az Orvostudományi Könyvtárhoz hasonlóan gondot jelent a hely biztosítása, így olvasóterem bérlésével lehetővé teszik az „olvasda” használatát. Sokévnnyi hányattatás után 1891-ben sikerül az állományt a Szentkirályi utca 21. szám alatti, Orvosegyesület által megvásárolt épületben elhelyezni.

Az állomány feldolgozása minden költözési nehézség ellenére – a lelkes orvos-könyvtárosoknak köszönhetően – folyamatos volt.

A könyvtár kezelői – orvosi munkájuk mellett – „hobbiból” végezték tevékenységüket. Meg kell említenünk Grósz Xavér Ferenc, Verebélyi József, Török Lajos, Donáth Gyula nevét. Kiemelendő Temesváry Rezső

⁴ *Vilmon Gyuláné.* A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának fejlődése: történeti vázlat. In: A magyar orvostudományi könyvtárügy és információ harmadik évtizede. Szerk. Székely Sándor. OOKDK, Budapest, 1979. 169–185.

szülész-nőgyógyász (1864–1944), aki közel 40 évig gondozta, rendszerezte a folyóiratokat, könyveket, különlenyomatokat. Nevéhez fűződik a disszertációk katalogizálása és a *Magyar Gynaekológiai Bibliographia és Repertorium 1900-ig* című szakbibliográfia összeállítása.

A könyvtár fejlődése az I. világháború idején megtorpan, de a két világháború közötti időszakban folytatódik.

A II. világháború után a több mint 100 éves Orvosegyesület megszűnik. A könyvtár állománya – több évnyi gazdátlanság után – 1952. május 27-én az Országos Orvostörténeti Könyvtár fennhatósága alá kerül, annak törzsanyagát képezve.^{5,6}

A felsorolt két intézményen kívül az 1800-as évek első felében csupán egy kórházi könyvtár működik: 1840-ben a Rókus Kórházban már létezik egy piciny kézikönyvtár. A következő gyűjtemény 1885-ben jön létre az István Kórházban, majd 1901-ben az Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézetben (akkor: Erzsébet Királyné Szanatórium) alakítanak ki könyvtárat.⁷

Orvostudományi hálózati tervek a II. világháború előtt

Az első koordinálási intézet létrehozásának terve a Tanácsköztársaság ideje alatt merül fel. Az akkori elképzelés szerint a több apró, intézeti könyvtár központja lett volna a „nagy” orvoskari könyvtár, s „az orvosegyesületi könyvtár lefoglalásával egy csaknem teljes orvosi szakkönyvtár”⁸ létrehozása történt volna. Ez azonban nem valósult meg.

Az 1930-as években az ország gazdasági helyzetéből adódó racionalizálási tervek az orvosi könyvtárakat sem kerültk el, szükségesnek tűnt a szerzeményezés megszervezése, a többszöri rendelések megszüntetése, és a szervezett hiánypótlás.

⁵ *Temesváry Rezső*: A kir. Orvosegyesületi könyvtár százéves története. *Gyógyászat* 77. (1937) 569–570.

⁶ *Kapronczay Katalin*: A budapesti kir. Orvosegyesület könyvtárának története. *Orvosi Hetilap* 129.(1988) 2149–2151.

⁷ *Vasas Livia*: Dolgozatok a Semmelweis Orvostudományi Egyetem könyvtárügyéről I. A Központi Könyvtár szerepe a magyar orvosi könyvtárügyben. *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* 44. (1997) 2. sz. 47–51.

⁸ *Erőss László–Papp Emil*: A budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtára. *Orvosi Könyvtáros* 2. (1962) 1. sz. 15.

Geldrich Lajos 1935-ben az *Orvosi Hetilap*ban hangot is ad a visszáságokból adódó kételyeinek, és javaslatot tesz egy központi „consultatív szerv” létrehozására:

„[...] a jelenlegi rendelkezésre álló összegeknek célszerűbb és gazdaságosabb felhasználásában, azaz a racionalításban látjuk. [...] szükséges, hogy az egyes könyvtárakat fenntartó intézmények és közegek a maguk egyéni érdekeit bizonyos mértékig alárendeljék a magasabb orvosi köz- és általános nemzeti érdekeknek, vagy legalábbis próbálják azzal összhangba hozni.”

„[...] szükséges volna olyan az állandó consultatív szervnek a létrehozása, amely arra törekszik, hogy az egyes könyvtárakban történő változások [...] a jövőben mindig lehetőleg az általános orvosi és nemzeti érdekek szemmel tartásával történjen meg.”⁹

Geldrich további javaslata még az egységes folyóirat-beszerezés (vagyis egy adott folyóiratot ne vegyen meg több intézmény), valamint célul tűzi ki nagyobb összegek előteremtését is. Ez az elképzelés azonban csak terv maradt, és a II. világháború sem tette lehetővé megvalósulását.

Még egy hálózati elképzelés születik, mely már előrevetíti a ténylegesen létrehozott hálózati központ feladatainak egy részét. Fodor Imre főorvos egy bizottsági ülésen elhangzott előadásában¹⁰ sürgeti egy egységes országos könyvtárhálózat kialakítását, melynek központjául a Budapesti Egyetem Központi Könyvtára válhatna. Itt teljességre törekedve történne a gyűjteményezés. Fodor doktor terve alapján beolvasztanák az Orvostörténeti Könyvtárat is, és az élő tudományt jelző orvosi dokumentációs központot is. A vidéki egyetemeken azonban nem tartaná szükségesnek központi könyvtárak fenntartását – minden kölcsönzés az országos központi könyvtáron keresztül történne. Elképzelésének természetesen a vidéki egyetemek nem örülnek osztatlanul.¹¹

Elképzelésekben, tervekben nincs hiány, de tényleges lépésekre még több évig várni kell. Az igény már megfogalmazódik – a következő lépést az illetékes főhatóságoknak kell megtenniük.

⁹ Geldrich Lajos: Könyvtárügyünk válságos helyzete. *Orvosi Hetilap* 79. (1935) 304.

¹⁰ Fodor Imre: Orvosi könyvtáraink jelenlegi helyzete és a fejlődés útja. *Orvosi Hetilap* 88. (1954) 1441–1443.

¹¹ Lásd Adler Péter, a DOTE Kenézy Könyvtára igazgató-tanárának válaszát az *Orvosi Hetilap* 89. (1955) 307–308. oldalain.

A hálózat története

Előzmények

Az orvostudományi könyvtári hálózat kialakulása és működése nem ment egyszerűen – több tényezőtől függött létrejötte és fejlődése. Története szorosan összefonódik az Országos Orvostudományi Dokumentációs Központ és Könyvtár történetével, ezért fejlődésüket közösen tárgyalom.

Az Országos Dokumentációs Központ

Egy országos, dokumentációs és bibliográfiai központ létrehozását már közel 50 éve szorgalmazták a hazai könyvtárügy prominensei. Próbálkozások is történtek egy bibliográfiai társaság megalapítására, de ez a terv nem valósult meg. 1938-ban, majd a háború után Káplány Géza javaslatára létrejön a Magyar Ipari Dokumentációs Központ. Ezután több szakterület is irodalomreferálást biztosító dokumentációs központot alakít ki.¹² 1949-ben aztán állami szinten is megfogalmazzák a dokumentációs központok létjogosultságát.¹³

A 4118/1949. (136.) Kormányrendelet az orvostudományi, a műszaki, a mezőgazdasági, a könyvtári és a gazdasági területeken rendelte el dokumentációs központok létrehozását, melyek vezetésére Országos Dokumentációs Központot is létesített. A központok feladata a rendelet 1. paragrafusára szerint:

„... a könyvekben, folyóiratokban és egyéb forrásokban fellelhető tudományos és gyakorlati eredményeknek és tapasztalatoknak az érdekeltek részére hozzáférhetővé tétele (közvetítése). Ebből a célból ezeket az eredményeket és tapasztalatokat összegyűjti, rendszerbe foglalja és nyilvántartja.”¹⁴

¹² Néhány példa: 1946 – Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete, 1948 – Országos Szabadalmi Hivatal, 1947 – Mezőgazdasági Tudományok Dokumentációs Központja.

¹³ *Kégli Ferenc*: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok. *Könyvtári Figyelő* 19. (2009) 445–457.

¹⁴ *Szepesi Zoltánné*: 20 éves a magyar orvostudományi tájékoztatási központ. Az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ fennállásának 20. évfordulójára. In: *A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve*. Szerk. Szepesi Zoltánné. OOKDK, Budapest, 1969. 9.

Az országos központ – megalakulása után – a Magyar Tudományos Tanács (később Magyar Tudományos Akadémia) felügyelete alá kerül. Vezetője **Lázár Péter** lesz, aki később az OSZK KMK Könyvtártudományi Osztályának irányítója, majd az OMIKK főigazgatója. Az intézet a központi szervezet kialakításában a nyugati (angol, francia) központok mintáit veszi át.

Az országos központ feladatait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- létrehozni, megszervezni a különböző szakmai dokumentációs intézményeket
- irányítani és ellenőrizni a dokumentációs tevékenységet
- egységesíteni a módszereket és eszközöket
- és országos nyilvántartásokat vezetni.

A központ emellett több területen próbált megfelelni az irányítási, összefogási feladatainak, (szakfordítások gyűjtése [kötelező volt minden intézetnek leadnia fordításait]; külföldi könyv- és folyóirat beszerzések véleményezése, dokumentációs tanfolyam szervezése, az ETO rövidített magyar kiadása). Mivel azonban a szakközpontok szervezetenként nem a központhoz tartoztak, azok munkáját befolyásolni nem igazán tudta, és látható együttműködést nem tudott kialakítani a létrehozott központok között. Ezért az Országos Dokumentációs Központot 1950. november 1-jén egy kormányrendelet megszünteti. A már létrejött szakágazati dokumentációs központok jó ideig valódi szakmai irányítás nélkül maradnak.

A megalakulás évei 1949–1956

Az orvosi területen 1948-ban egy 3 főből álló ún. dokumentációs csoport kezd tevékenykedni az orvos-egészségügyi szakszervezetben **Láng Imre** vezetésével.

Az Orvosi Dokumentációs Központ (továbbiakban ODK) feladata elsősorban a szovjet szakirodalom fordítása, illetve tömörítvények készítése volt, mivel az alapító rendelet konkrét megvalósítási célokat nem jelölt meg. Ekkor a Zoltán u. 12. számú épület egyik lakása szolgált székhelyül, mely a már 6 embert foglalkoztató dokumentációs központ számára elég szűknek bizonyult. A kezdeti időszakot szakemberhiány jellemzi: nagyon nehéz volt oroszul jól beszélő, orvos végzettségű és politikailag is megbízható személyt találni.

Az országos központ megszüntetése után az ODK évekig gazdátlan. Tervezték, hogy némi átszervezéssel a Vallás- és Közoktatási Minisztéri-

umhoz vagy esetleg a Népjóléti Minisztériumhoz szervezik, és felvetődik annak ötlete is, hogy az intézetet egy mihamarabb létrehozandó Központi Orvosi Könyvtárhoz csatolják.

A központ saját ügyrendjének megfelelően a szovjet szakirodalom fordítása mellett bibliográfiákat, fordításokat ad ki, orvosi konferenciákon képviselteti magát – és az e találkozók felvetett javaslatoknak megfelelően próbálja feltárni (ekkor még továbbra is csak) a szovjet szakirodalmat.

1952-ben kezdődik meg a magyar orvosi szakirodalom feldolgozása. Terv az Egyetemes Magyar Orvosi Bibliográfia gondolata is, de ezt akkor sajnos nem tudják megvalósítani.

Egy akadémiai értekezleten szó esik arról, hogy a nyugati szakirodalom referálását is meg kellene oldani. Ezt politikai okokból hivatalosan nem helyeslik (1954-et írunk!), de Láng Imre egy orosz cikkre hivatkozva mégis engedélyezteteti a nyugati cikkek referálását.¹⁵ Ennek megvalósulásra azonban 1959-ig várni kell.

Ezen időszak (1949–1956) alatt az ODK szervezeti felépítése többször változott. Kezdetben (1953-ig) 4 részleg látta el a feladatokat.

1. A **Szervezési és Kiadványi Csoport** feladata a kiadványpropagálás, -terjesztés, belső ellenőri munkák, tervekészítés, beszámolójelentések készítése volt. Ez a részleg volt megbízva azzal, hogy minden kórházzal felvéve a kapcsolatot dokumentációs hálózatot hozzon létre.
2. A **Feldolgozási Csoport** szerteágazó feladatkörrel bírt: a külföldről Magyarországra érkező könyvek és folyóiratok feldolgozása, fordítása, referálása mellett a fordítók, lektorok nyilvántartását, bibliográfiák összeállítását végezte.
3. A **Szolgáltatási Csoport** elsődlegesen a könyvek és folyóiratok kezelését, a feldolgozott dokumentumok terjesztését, esetleges kölcsönzését végzi. Az egyéni kérések alapján készített témafigye-

¹⁵ A Medicinskij Rabotnik c. folyóirat 1955-ben írt cikkéből: „Tanulmányoznunk kell mindazt, ami új, élenjáró, nem csak a hazait, az egész világ tudományos és technikai létesítményei érdekelnek bennünket. Szükség van tehát egy teljes értékű, a külföldi orvostudomány eredményeit ismertető modern tájékoztató szolgálatra.” Szepesi Zoltánné i.m. 13.

lésekből nyilvántartást vezet, melyből különleges szolgáltatást, ún. aktív információs szolgáltatást¹⁶ hoz létre.

4. A **Gazdasági Hivatal** pénzügyi tevékenysége mellett a sokszorosítást is végzi, igaz, csak 1952-ig. (Ezután a stencil és rotaprint gépek az Akadémia Kiadóhoz kerültek.)

Nagy változást hozott a központ életébe, amikor 1953-ban a Szentkirályi u. 21. szám alá, a korábbi Királyi Orvosegyesület épületébe költözhetett. Elhelyezkedve ki tudta bővíteni szolgáltatásainak palettáját.

A központ szolgáltatásai

- Referálás-fordítás: az eredeti célként megjelölt szovjet cikkek, könyvek fordítása és referálása továbbra is folytatódik. 1950–1954 között közel 24 000 oldal orosz szöveget fordítanak le. Ez a szám akkor is megdöbbentő, ha figyelembe vesszük, hogy az évi előirányzott oldalszám 18 000 (!) volt. 2-3 belső és 30-40 külső fordító végezte a folyóiratok és az évi 6-7 könyv magyarra fordítását.
- Irodalomkutatás: a kérésre készített összeállítások a lehető legfrissebb, közel 90%-ban szovjet irodalmat tartalmazták. Mivel már a fentebb említett aktív információs szolgálat volt az elsődleges irodalomkutatási forma, ezen a területen nem a teljességre törekedtek: néha csak 8-10 tételt állítottak össze.
- Tolmácsolás: ma már hihetetlennek tűnő szolgáltatás volt. A nagyon érdekesnek tűnő cikk azonnali lefordítását jelentette. Ilyenkor a tolmács azonnal fordított az érdekelt orvosnak, aki a nem fontos részeknél „továbbugratta” a fordítást. (1954-ben pl. 4218 oldalt fordítottak le így.)
- Referenz: telefonos, személyes és levélbeni kérdésekre adott válaszok – egy részüket a könyvtár állományából, más részét a Szolgáltatási Csoport feldolgozásaiból teljesítették.
- Aktív információs szolgálat: „Ez a komplex, áttét nélküli, magát a forrást vagy annak fordítását közvetlenül nyújtó [...] szolgáltatás az olvasónak a legtöbbet adja.”¹⁷

¹⁶ Ha valaki egyszer is az ODK témafigyelését igénybe vette, nyilvántartásba került, és az általa kutatott témában később megjelent cikkeket, fordításokat az illetőnek eljuttatták.

¹⁷ *Szepesi Zoltánné*: 20 éves a magyar orvostudományi tájékoztatási központ - Az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ fennállásának 20. év-

- Biológiai dokumentáció: a biológiai dokumentáció hazai feltárása nem volt megoldott. Ezért az MTA megbízásából 1954-ben létrehozzák a Biológiai Csoportot. Kezdetben 3 fő végzi a 24 szovjet, biológia tárgyú folyóirat feldolgozását.

A központ kiadványai

A fordított és referált folyóiratcikkeket kölcsönözni is lehetett, de gyűjteményes kiadványban is megjelentették őket. 23 különféle referáló lap, szemle, fordítási jegyzék és könyvfordítás kerül ki az ODK nyomdájából. Emellett megjelentetik az 1950–1955 között Magyarországra járó külföldi folyóiratok lelőhelyjegyzékét, valamint havi tájékoztatókat a lefordított szakirodalomról.

Saját, belső használatra is készültek kiadványaik: a tájékoztatást megkönnyítő indexek (szovjet, népi demokratikus, illetve néhány nyugati folyóiratcikk alapján). Kiemelendő, hogy 40–70 ezer (!) tárgyszó is feldolgozásra került 1-1 év folyamán.

Külföldi kapcsolatok

Külföldi kapcsolatok kiépítésére több kísérlet is történt. Hasonló feladatot ellátó intézetekkel próbálták felvenni a kapcsolatot (cseh, román, kelet-német, lengyel, szovjet központok). Nem mindenki válaszol, de néhány intézettel sikerül kiadványok cseréjében megegyezni. [Mi elsősorban az *Acta*-folyóiratokat tudtuk felajánlani.] Tartós partneri kapcsolat a kijevi, leningrádi és moszkvai intézményekkel alakul ki.

Oktatás, képzés

Az oktatás, képzés elsősorban saját emberei számára volt nélkülözhetetlen; ezért több alkalommal is részt vesznek a dolgozók ETO tanfolyamon, könyvtárosképző iskolába is több szakember kerül. A fordítók képzésére és továbbképzésére is nagy hangsúlyt fektettek.

Hálózati kezdemények

A többi szakterületi dokumentációs központ számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az azonos területen működő könyvtárak közötti kapcsolat nélkülözhetetlen a tájékoztatásban. Hivatalosan ugyan a hálózatok kialakítá-

fordulójára. In: A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve. Szerk. Szepe-si Zoltánné. OOKDK, Budapest, 1969. 22.

sát csak az 1956-os törvény írja elő, de már 1950-ben tervezetet nyújt be az ODK arról, hogy dokumentációs fiókok létrehozását tartaná szükségesnek a vidéki tudományos székhelyeken. El is kezdődik ennek előkészítése: az ODK több vidéki egyetemen (Debrecen, Szeged, Pécs) ún. dokumentációs alközpontokat alapít, melyek segítségével saját tevékenységének propagálása történik meg. Az alközpontok egy része maga is kisebb hálózatokat hoz létre, a klinikák, intézmények is aktív tudományos életet élnek. Ezen kapcsolatoknak a hivatalos hálózatépítés során még fontos szerep jut.

Az ODK első vezetője, Láng Imre már 1950-ben levelet intéz a Magyar Tudományos Akadémia illetékes osztályához egy mindinkább nélkülözhetetlen **központi orvosi könyvtár** felállításának tárgyában. Elképzelése szerint ebben a könyvtárban minden Magyarországra érkező külföldi folyóirat és könyv megtalálható lenne. A felállított dokumentációs központtal és egy fotólaborral kiegészült intézet az ország bármely részéről érkezett kérést max. 48 órán belül teljesíteni tudta volna. Noha az MTA Dokumentációs Bizottsága támogatja és jónak tartja az ötletet, épület hiányában nem sikerült megvalósítani. Az akkori elgondolás szerint a létrehozandó könyvtár az Orvoskari Könyvtár és az Orvostörténeti Könyvtár állományán alapult volna. A terv sajnos továbbra is terv maradt.

Az 1954–55-ös évek a megszorítások jegyében teltek, így az ODK szervezeti felépítése felborult, több feladatkört egy ember lát el. Ez a minőségi ellátás rovására is ment.

Ennek az időszaknak az 1956. évi 5. törvény kihirdetése vet véget. Amíg a többi szakterületen hamar létrejönnek a szakterületi könyvtári hálózatok, megfelelő miniszteri utasítás híján 3 évnyi útkeresés következik.

1957–1960: vajúadás

1957. több szempontból változást hozott az intézet életében. 1957. január 2-től az Egészségügyi Minisztérium irányítása alá tartozik. Új vezető – **Dr. Gortvay György**¹⁸ – kerül a központ élére. Az előző évek szétzilált szervezeti felépítését új alapokra helyezték. E négy év alatt a szervezeti struktúra többször változik, míg végre végleges formát ölt.

Az intézetvezető áll az alábbi struktúra élén:

- Módszertani és tudományos csoport (módszertan, tervezés)
- Bibliográfiai Osztály

¹⁸ Dr. Gortvay György (1892–1966), egészségpolitikus, orvostörténész

- Magyar Orvosi Bibliográfia
- Szovjet Orvostudományi Bibliográfia
- Külföldi Orvosi Lapszemle
- Bibliográfiai adatszolgáltatás, Olvasószolgálat, Kézikönyv- és folyóíráttár
- Központi ügykezelés
- Gazdasági ügyintézés

Szolgáltatások

Általánosságban megállapítható, hogy ezen időszakban a szolgáltatások száma és mennyisége jelentősen csökken. A hangsúly a minőségi munka irányába tolódik, de több szolgáltatás (az aktív információs szolgálat, a tolmácsolás) teljesen megszűnik. Az olvasók száma is töredéke az előző években megszokottnak. Ennek okát elsősorban a politikai változásokban kereshetjük: az évtized első felében „mozgalmi” feladat is volt igénybe venni a központ szolgáltatásait.

Kiadványok

A legrégebbi álmat 1957-ben végre sikerült megvalósítani: útjára indult a kurrens *Magyar Orvosi Bibliográfia*. Mivel az ODK Könyvtára kötelespéldány-válogatási jogot kapott az Országos Széchényi Könyvtárban, lehetővé vált, hogy a *Magyar Orvosi Bibliográfia* (MOB) teljességre törekvően feltárja a hazai orvostudományi szakcikket és könyveket. A forrásjegyzék tárgyszavait a többi intézeti kiadvánnyal egységesítve, a folyóiratok rövidítéseit az UNESCO World Medical Periodicals kiadványában közölteknek megfelelően alakították ki.

A magyar mellett a *Szovjet Orvostudományi*, a *Nemzetközi Orvosi Bibliográfia* is kiadásra került. A külföldi folyóiratok lelőhelyjegyzéke, valamint több speciális témabibliográfia is napvilágot látott.

1959-ben újabb megbízatással bővül az ODK feladatköre. Az egészségügy gazdasági problémáinak dokumentációs tevékenysége is az intézet feladata lesz. Ekkor hozzák létre az Egészségügyi Gazdasági Dokumentációs Csoportot. A feladatok mennyiségéből adódóan kellően megnövekedett a dolgozói létszám, mely miatt egy teljesebb, átláthatóbb szervezeti felépítés jön létre.

A hálózat törvényi szabályozása

Az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet 3. §-a rögzíti a könyvtári hálózatok kialakításának feltételeit. A 2. bekezdésben ezt olvashatjuk:

„(2) A könyvtári hálózat központi könyvtárának feladata a könyvtárhoz tartozó könyvtárak könyvállományának központi nyilvántartása, az érdekeltektől miniszterekkel (országos hatáskörű szervek vezetőivel) egyetértésben az állomány tervszerű gyarapításának, egyenletes és széles körű felhasználásának biztosítása, a szakmai érdekek hathatós képviselője.”

A törvény végrehajtási utasítása, az 1018/1956. MT határozat pedig a gyakorlati megvalósításról intézkedett. E határozat az orvostudomány szakterületi hálózati központjává a Budapesti Orvostudományi Egyetem (BOTE) Központi Könyvtárát jelöli ki, melyet a BOTE könyvtárának, az Orvostudományi Dokumentációs Központnak és az Országos Orvostörténeti Könyvtárnak az összeolvasztásával kell megalapítani. Ez az intézet azonban elsősorban közös épület hiányában nem jött létre. Az egyetem vezetősége félt attól, hogy hálózati központként a könyvtár nem fog tudni eleget tenni egyetemi könyvtári kötelezettségeinek. Ezért a BOTE Tanácsa 1958-ban javaslatot terjesztett elő, mely alapján az ODK lehetne a hálózat központja. Ezen kívül a létesítendő hálózatban az egyetemi könyvtári alközpont feladat körét is felvállalná az egyetem.

A többi ágazati minisztériumi rendelettől eltérően az orvostudományi hálózatot szabályozó rendelet várta magára. Ennek ellenére az ODK már több lépést is tesz, amivel a jövő hálózat alapjait teremti meg:

- megkezdi az egészségügyi intézmények könyvtárainak összeírását, állományuk feltérképezését,
- az orvosi könyvtárak személyzetének szakképzettségét is összeírja
- az egyes könyvtárak által beszerzett külföldi könyvek leírását központilag gyűjteni kezdi,
- csereakciót folytat a könyvtárak fölös példányaiból,
- félévenként ajánló bibliográfiát állít össze több szakterületet illetően,
- és nem utolsósorban: megtervezi az *Orvosi Könyvtáros* című, negyedévente megjelenő szaklapot. (Ennek első megjelenése 1961)

Az orvostudományi könyvtári hálózatot hivatalosan is felállító rendelet azonban egyre késik. Késedelmének egyik oka az volt, hogy az Országos

Orvostörténeti Könyvtár nem kívánt a könyvtári hálózat tagja lenni.¹⁹ Ez pedig az 1949-es rendelettel nem egyezett – épp ezért meg kellett várni az 1010/1960. (VI.1.) Kormányhatározatot, mely már az orvostörténeti könyvtár nélkül állítja fel az egészségügyi könyvtári hálózatot.

1961–1979

1960-ban, a 13. sz. *Egészségügyi Közlöny*ben végre megjelenik a várva várt miniszteri utasítás az orvostudományi könyvtári hálózatról (24/1960. /Eü.K.13/), mely egyértelműen az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központot (OOKDK) jelöli ki az orvostudományi hálózat központjául. Könyvtári háttérként pedig a Budapesti Orvostudományi Egyetem (BOTE) könyvtára szolgál. Ez a megkötés további kompromisszumokra és megállapodásokra kényszeríti mind a BOTE könyvtárát, mind az OOKDK-t. Sikerül megegyezni a szakirodalom gyűjtésével kapcsolatosan is: az OOKDK elsősorban magyar, a könyvtártudományi és politikai, a tájékoztató munkájához szükséges kézikönyveket és kiadványokat szerzeményezi, míg a BOTE a külföldi szakirodalom és az oktatáshoz, kutatáshoz nélkülözhetetlen irodalom gyűjtésére fókuszál. Az OOKDK kötelempéldány-válogató jogából adódóan a BOTE-t is részesíti a válogatott irodalomból.²⁰

A hálózati központtá válás természetesen magával hozza az intézmény teljes szervezeti átalakulását. Az intézet élére 1961-ben Dr. Székely Sándor kerül, aki határozott irányításával képes megalapozni egy hálózat-irányító és tájékoztató központként is funkcionáló intézményt.²¹

Szolgáltatások

A feladatok növekedésével természetesen a szolgáltatások minősége és mennyisége is változott. Ezen időszakban (1966) megindul a gyorsátjékoztató szolgálat, valamint a figyelőszolgálat is. Sokszorosítógép vásárlásával lehetővé válik, hogy a saját kiadványokat házilag lehessen sokszo-

¹⁹ *Zsidai József*: Javaslat a magyar könyvtári szervezet átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására. *Könyvtári Figyelő*, 42 (1996) 38.

²⁰ *Szepesi Zoltánné*: 20 éves a magyar orvostudományi tájékoztatói központ. Az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ fennállásának 20. évfordulójára. In: *A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve*. Szerk. Szepesi Zoltánné. OOKDK, Budapest, 1969. 34.

²¹ Dr. Székely Sándor (1913–1991) fül-orr-gégész, orvostörténész

rosítani. Folytatódik az irodalomkutatás, a könyvtárközi kölcsönzés koordinálása és a fölőspéldány-csere irányítása.

Kiadványok

A fenti időszakot jelentős kiadási tevékenység jellemzi, mely kurrens bibliográfiák, témabibliográfiák, referáló folyóiratok és egyéb kiadványok megjelentetését jelenti.

Ezen időszak elsősorban a **hálózat** kiépítésének időszaka – melyhez hatalmas lendülettel kezdenek neki. Megszületik a Hálózat Szervezeti és Működési Szabályzata, mely részletesen tárgyalja a központ feladatait és a hálózat felépítését.²² Ennek megfelelően indul meg a munka.

Első lépésként **felmérik** a létező orvosi könyvtárakat (minden 100 kötetnél többet tartalmazó gyűjtemény nevezhető könyvtárnak), mely alapján valós kép születik az országos helyzetről.²³

egyetemek központi és kari könyvtárai	139
fővárosi és tanácsi kórházak és rendelőintézetek	50
nem fővárosi tanácsi kórházak és intézetek	97
Országos Közegészségügyi Intézet és KÖJÁL-ok	27
országos intézeti könyvtárak	25
ÖSSZESEN:	338

A könyvtárak mellett felmérés születik a szakemberállományról, a könyvtárak helyiségeiről.

A feltérképezés után megkezdődik a hálózat hivatalos **kiépítése**: a hálózati alközpontok kijelölése elsősorban a területi elvet alkalmazva. A 4 orvostudományi egyetem könyvtára mellett az OKI könyvtára, a 19 megyei vezető kórház könyvtára, 4 budapesti vezető kórház könyvtára (István Kórház, Péterffy Kórház, János Kórház és Tétényi úti Kórház), valamint ekkor még hálózati központ az Országos Orvostörténeti Könyvtár is. Ezen könyvtárak a területükön lévő tagkönyvtár szakmai segítségét is el kell lássák, a területükön lévő tagkönyvtárak állományának katalógusát

²² A teljes dokumentumot lásd az Orvosi Könyvtáros 1. (1961) 70–85.

²³ *Jehoda Imola: Könyvtárak az egészségügy szolgálatában – Történeti áttekintés.* In: *Könyvtárak 50 éve az egészségügy szolgálatában – Jubileumi emlékkönyv.* Szerk. Freisinger Jenő. Magyar Orvosi Könyvtárosok Szövetsége, Budapest, 1999. 29–64. - 43.

(Központi Címjegyzék) is építik, így biztosítva a dokumentumok igény szerinti kölcsönzési lehetőségét.

A 338 könyvtárban 439 fő dolgozik, ezek csupán 10%-a szakképzett. Ezért mindenképp meg kell szervezni a szakmai képzést. 1960-tól kezdve évente indítanak orvosikönyvtáros-képző tanfolyamokat – melyek 4 félévesek.

A fenntartókkal való hivatalos kapcsolattartást, az állományalakítással kapcsolatos problémák személyes megbeszélését tette lehetővé az ún. instruktori rendszer, mely során a központ egy-egy munkatársa látogatást tett az intézményben.

Módszertani segédletek jelennek meg sorozatosan, melyeket külön kiadványként is kiadnak. Az orvosi könyvtárosi munka alapvető segédlete lesz az 1961-től megjelenő *Orvosi Könyvtáros* című folyóirat, mely a leltározás, a raktári jelzetezés, a címleírás, a beszerzés, a könyvtáristatisztika-készítés, a kölcsönzés módja, állományellenőrzés és egyéb, napi munkát segítő témában sorozatosan jelentet meg útmutatásokat.

A hálózat utasításának megfelelően megindul a külföldi könyvek és folyóiratok **bejelentése** az Országos Széchényi Könyvtár Központi Katalógusai felé.

A hálózat szerepe a beszerzések alakításánál is megjelenik. 1968-ig nagy jelentőségű az államilag kiutalt deviza elosztása, melyből a külföldi dokumentumok beszerzése zajlik. Az alközpontokig leosztott, majd általuk tovább bontott összegek álltak egy-egy könyvtár rendelkezésére. (A devizakeret 1968-ban megszűnik, forinttal lehet téríteni a külföldi rendeléseket.) A folyóiratok beszerzése azonban tényleg szabályozott: töreksenek az alközpontok koordinálására, az adott területen minél több folyóirat beszerzésére. Az intézmények közötti folyóirat-körözés révén elméletileg minden folyóirat eljut az érdeklődő orvosokhoz.

Az intézményi könyvtárak – természetesen ahol ebben az intézményvezetés is partner – fejlődésnek indulnak, néhány közülük megszűnik.

Az évtized közepére már némi eredmény is látható: megindult az alközpontok tevékenysége, láthatóvá vált a folyóiratok népszerűsége a könyvtárközi kölcsönzések emelkedésével, több könyvtár tágasabb, nagyobb helyet kap, és berendezésekkel is fejlesztik a szolgáltatás minőségét. (Ezen a területen a vidéki könyvtárak jobb helyzetben vannak; a fővárosi intézmények nem támogatják ennyire könyvtáraikat.)

A speciális szakterületeken tevékenykedő könyvtárak nem minden esetben tudják alkalmazni a módszertanilag javasolt 30-as szakrendszert,

további bontásokra van szükség. Például a gyermekgyógyászat területén sikerül megfelelőbb bontásokkal még könnyebb besorolást lehetővé tevő szakozást bevezetni.

A tapasztalatcseréket, kapcsolatok kialakítását szolgálták a tájértekezletek, melyek évről évre más helyszínen kerültek megrendezésre. Ezeken beszéltek a nehézségekről, problémákról is. Egy 1973-as beszámolóban már stagnálásról, megtorpanásról is szó esik.²⁴ Néhány kisebb könyvtár a helyiségében rendezett más rendezvényektől is függ, másutt egyéb tevékenységekre is beosztják a könyvtárost. Általánosan gond a pénzhiány, kevés az állománygyarapításra fordítható összeg elsősorban a kórházi könyvtárakban.

A munkaversenyek időszakában a könyvtári területen is verseny indul: a cél az állomány katalogizálása és a könyvtári szolgáltatások javítása (1973; 1975).

Az időszak egyik legjobb elemzését, a fejlődés hátráltató tényezők felsorolását Székely Sándor igazgató készíti el.²⁵ [Már 1969-ben!]

Véleménye szerint az egészségügyet irányító szervek nem tették lehetővé a fejlesztést, a többi területtel szemben az orvosi könyvtárügy anyagi támogatása elégtelen, nincs egy központi országos könyvtár, és az orvostudományi egyetem könyvtárával való együttműködés mégsem elégséges az adott feladatok elvégzéséhez.

A fentiek a továbbiakban is elkísérik az orvostudományi hálózat életét, és több tekintetben megjósolják a hálózat felbomlását is.

1980–1989

Az 1980-as év jelentős jogszabályi változást hoz: az Egészségügyi Minisztérium kiadja 13. számú utasítását az egészségügyi-orvostudományi könyvtári hálózatról. Eszerint a 400 ágynál nagyobb intézményekben kötelező könyvtárat működtetni, melynek fenntartását a kórháznak kell biztosítania. Az utasítás helyi, területi és országos feladatkört jelöl ki a könyvtáraknak, módszertani központként pedig az OIK-ot jelöli meg. Egyben kiadják a 14. számú utasítást, mely az új nevet viselő, Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár további feladatait szabályozza. Ebben új megbízásként a KGST-tagországok Nemzetközi Tu-

²⁴ Szepesi Zoltánné: Eredmények és gondok az orvosi könyvtári hálózatban. Orvosi Könyvtáros 13. (1973) 230–232.

²⁵ Székely Sándor: Az orvostudományi dokumentáció és tájékoztatás Magyarországon. Orvosi Könyvtáros 9. (1969) 381–388.

dományos és Műszaki Információs Rendszere orvostudományi ágazati rendszere (MEDINFORM) bázisszerve feladatainak ellátása hárul az intézetre.

A hálózatban bekövetkező strukturális változásokkal, az információs rendszer kiépítésének feladataival kapcsolatban Székely Sándor igazgató az elmúlt harminc évet a felkészülés időszakának nevezi, és az 1990-ig tartó időszakot jelöli meg a fejlesztés befejezésére. Ezzel párhuzamosan terv születik egy új, 500 m² területű épület elkészítésére, mely helyet biztosítana a megvalósítandó telekommunikációs központnak.²⁶ A miniszteri utasításnak megfelelően kiadják az OIK új Szervezeti és Működési Szabályzatát is.

1982-ben Dr. Székely Sándor nyugdíjba megy, helyét Dr. Birtalan Győző²⁷ veszi át. A hálózat a technológiai fejlesztés mellett törekszik a MEDLINE-ban való keresés megismertetésére: Gyulán rendezett tájértekezletének egy részét ennek szenteli. A külföldi folyóiratok mennyiségét sikerül megőrizni, a könyvtárközi kölcsönzések száma – a MEDLINE több helyen való elérhetőségének köszönhetően – növekszik.

Módszertani szempontból az új címléírás megismertetése lett a legfontosabb feladat, az *Orvosi Könyvtáros*ban megjelenő segédlet mellett továbbképző tanfolyamokat is szerveznek megtanítására. 1986-tól egyre több nagyobb nehézséget okozott a külföldi folyóiratok beszerzésének koordinálása. Az évtized második felében végre megindul a hálózaton belül is a számítástechnikai fejlesztés, melynek eredményeként az OIK, a SOTE könyvtára és a regionális könyvtárak adatbáziskezelő programhoz jutnak.

Időközben Dr. Birtalan Győző nyugdíjba megy, Benda Mária egy éves megbízott igazgatása után 1986 októberétől Dr. Fedinecz Sándor²⁸ az intézet igazgatója.

A hálózat a már megszokott anyagi problémákkal küzd, évenkénti tájértekezletein azonban egyre több szó esik az elektronikus hozzáférésekről, CD-ROM adatbázisokról, melyek használatára továbbképzéseket is szerveznek. A saját orvosikönyvtáros-képző tanfolyamok szervezése is abbamarad.

²⁶ Székely Sándor: Az orvosi könyvtári hálózat feladatai a jövőben. *Orvosi Könyvtáros* 20. (1980) 31–35.

²⁷ Dr. Birtalan Győző (1925–) orvostörténész, egyetemi tanár

²⁸ Dr. Fedinecz Sándor (1935–) orvos

A magyar könyvtáros társadalom elé lépést jelentette a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Műszaki Szekcióján belül az Orvosi Könyvtárosok csoportjának megalakítása, melyre 1988-ban kerül sor.

1990–1992

A 20/1992. (I. 28.) kormányrendelet az önkormányzatok hatásköreinek szabályozásakor nem teszi kötelezővé a hálózat fenntartását – mely rendelet a hálózati rendszer végét jelenti. Az akkor még OIK könyvtára tovább végzi a külföldi könyvek és folyóiratok katalógusának, illetve lelőhelyjegyzékének építését, és rögzíti a működő könyvtárak címadatait. A hálózati osztály megszűnésével az orvosi könyvtárak módszertani központ és szakmai képviselő nélkül maradnak, teljesen ellehetetlenülve.

Az utolsó évek történéseit kemény szavakkal jellemzi Freisinger Jenő: „A 80-as évek végén a hálózat szervezésére életre hívott intézmény [...] másféle utakon próbálkozott. [...] megszüntette a könyvtárosképzést, a könyvtárak adatainak nyilvántartását, az *Orvosi Könyvtárost*, a konferenciaszervezést. Ugyanakkor profilidegen kiadványokat jelentetett meg, adathibás lelőhelyjegyzéket adott ki.”²⁹

A korszak további jellemzésében az együttműködési körök felbomlásáról, több száz orvosi könyvtár megszűnéséről is szó esik.

Az OIK mint intézmény MEDINFO, majd Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet néven működött tovább, más feladatokkal és célkitűzésekkel. Jelenleg a GYEMSZI fennhatósága alá tartozik, épületét át kellett adnia, és a könyvtári állományát is nagyrészt szétosztották. Helyileg az Egészségügyi Minisztériumban található, állománya elsősorban egészségpolitikai, EU népegészségügyi és WHO-dokumentumokat gyűjt.

A megszűnt hálózat feladatait igyekszik továbbvinni az 1996-ban alakult Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége, mely értekezleteken, találkozókön elsősorban a személyes könyvtárosi kapcsolatok kialakításával próbálja segíteni a könyvtári együttműködést. Ám az eredeti hálózati összefogás hiányzik, az orvosi könyvtárak valódi érdekképviselő és módszertani irányítás nélkül maradtak.

A fenti hálózat országos feladatkörű szakkönyvtáraként működött a Heim Pál Gyermekkorház Orvosi Könyvtára. Ennek történetét szeretném bemutatni a következőkben.

²⁹ Freisinger Jenő: Orvosi könyvtárak múltja és jelene. Könyvtári Kis Híradó, 4. (1999) ksz. 47.

Gyermekkórházak és gyermekmenhelyek

Az árva vagy lelencgyermek elhelyezése, felnevelése minden társadalomnak az egyik legfontosabb feladata volt. Rouenban (Franciaország) már a kora középkorban elrendelték, hogy minden templom mellett létesüljön hely a lelencgyermek felvételére. Milánóban aztán Kr. u. 787-ben, míg Rómában III. Innocent pápa közreműködésével 1198-ban létesítenek lelencházat. 1811-ben pedig maga Napóleon ad utasítást lelencházak kialakítására. (Szám szerint 271-et alapítanak ezen időszakban Franciaországban.)³⁰

Magyarországon a társadalmi úton való lelencgyekezés első lépései II. József nevéhez fűződnek, aki 1784-ben rendeleti úton hoz létre hatóságilag szervezett lelencházakat, és természetesen az egyház is kiveszi a részét a gyermekvédelmi tevékenységből. 1805-ben Sándor István 10 000 forintot hagyományoz egy Pesten felállítandó lelencházra, és 1848-ban a Pesti Szegény Gyermekkórház is felvállalná a talált gyermekek gondozását. Több egyéb próbálkozás után 1885-ben megalakul a Szegény Beteg Gyermek Egyesülete, mely Szalárdy Mór irányításával működik, 1891-től Fehér Kereszt Egyesület néven. Ez az egyesület építteti meg a Tűzoltó Utcái Fehér Kereszt Gyermekkórházat, mely a mai II. Gyermekklinika jogelődje volt.

A gyermekkórházak története nem tekint olyan nagy múltra vissza, mint a fent említett lelencházaké. Erről így ír 1927-ben Torday Ferenc gyermekgyógyász főorvos:

„[...] a gyermekek szeretete, a beteg gyermekről gondoskodni akarás teremtette meg az első gyermekkórházakat. A legelsőt a Hopital des enfants malades-t Párisban már a XVIII-ik században nyitották meg, azután 1834-ben Szent Pétervárott a Nicolai gyermekkórházat, 1837-ben a bécsi Szent Anna Gyermekkórházat. 1840-ben a Pesti Szegény Gyermekkórház kapui nyíltak meg.”³¹

Ez utóbbi, a Pesti Szegény Gyermekkórház lett a mai Bethesda Gyermekkórház elődje.

³⁰ *Deutsch Ernő*: Lelencházakról és árvaházakról In: Közlemények a gyermekvédelem és gyermekhygiene köréből. Posner és fia, Bp., 1912. (Társadalmi Múzeum Kiadványai 15.) 29–55.

³¹ *Torday Ferenc*: Egészségügyi csecsemő, gyermek- és anyavédelem. Novák, Bp., 1927. – 43 p.

Az elhagyott gyermekek felkarolása, elhelyezése és a beteg gyermekek kórházi ellátásának egybefonódása tette az ország legnagyobb menhelyévé és gyermekkórházává az 1907-ben átadott Magyar Királyi Állami Gyermekmenhelyet, a mai Heim Pál Gyermekkórház elődjét. Dolgozatom következő fejezetében ennek történetével foglalkozom.

A Heim Pál Gyermekkórház története

Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely alapítása

A magyarországi gyermekvédelem ügye mindig is megoldásra várt. A székesfőváros számára is egyre égetőbb lett egy, a kor követelményinek megfelelő gyermekmenhely létesítése. Korábban már 100 000 korona alapítvány révén létrejön a Fehér Kereszt Lelenc Egyesület, mely több éves tevékenysége során számos nevelőszülői telepet hoz létre, ahonnan szervezték, irányították és ellenőrizték, felügyelték a nevelőszülőket, illetve a kihelyezett, úgynevezett lelences gyerekek elhelyezését. A századfordulón a helyzet egyre tarthatatlanabb, rengeteg árva gyermekről kell gondoskodni. 1901-ben megszületik tehát a VIII. törvénycikkely a gyermekmenhelyekről, mely – Európában elsőként – állami feladattá teszi az árva vagy elhagyott gyermekek ellátását. Eszerint Budapesten és országosan több gyermekmenhelyet kell építeni. (Országosan 18 épül fel, többek között Aradon, Gyulán, Marosvásárhelyen, Kolozsvárott.) Az országos intézményeknek a budapesti intézet lett a központja, mely utolsóként épülhetett meg.

A helyszín biztosításául 1904-ben a főváros felajánlotta az Üllői út-Orczy út szöglettelkét egy gyermekmenhely építésének céljára, azzal a megkötéssel, hogy azon a területen örökre gyermekmenhely fog állni, és használati joga át nem ruházható.³²

Az 1905. november 27-én meginduló építkezés Ybl Lajos műépítész elképzelései alapján történik. (Mind a 18 menhely ezen tervek szerint épül fel.) Az átadásra 1907. július 23-án kerül sor – gróf Andrássy Gyula részvételével. Az építész tervei alapján 6 pavillon készül el: a kétemeletes igazgatósági („A”), egyemeletes sebészet („D”), kétemeletes belgyógyászat („C”), egyemeletes gazdasági pavilon, melynek első emeletén az át-

³² *Barabás Zoltán*: A budapesti m. Kir. Állami gyermekmenhely története. In: A huszonöt éves állami gyermekvédelem emlékkönyve. Szerk. Pettkő-Szandtner Aladár. Népjóléti Minisztérium, [s. l.], 1928. 9–27.

meneti és a megfigyelő osztályok kerültek elhelyezésre. Egy fertőző pavilonnal és egy ravatalozó épülettel lett teljes az átadott intézmény.

A menhelynek kettős feladatot kellett ellátnia: gondoskodott ez egészséges csecsemők és gyermekek ellátásáról mindaddig, míg azok vidéki nevelőszülőkhöz nem kerültek. Ezen feladatra ún. transzport osztályokat létesítettek. (A hivatalos ügyintézés is a menhelyen történt.) A beteg, alultáplált gyermekek pedig a kórházi részleg lakói lettek felgyógyulásukig. Ez 170 ágyas belgyógyászati, 40 ágyas sebészeti és 17 ágyas fertőző osztály kialakítása révén vált lehetővé. Már kezdetektől fül-orr-gégész, szemész és nőgyógyász szakorvos is részt vett a gyerekek ellátásában.

Az intézet első igazgatója Ruffy Pál miniszteri tanácsos, akitől Szalárdi Mór veszi át az igazgatói feladatokat. Ekkor kerül a belgyógyászatra Torday Ferenc, akit maga Bókay János javasolt a posztra. Ő 1923–1924 között igazgatta a menhelyet, melynek belgyógyászati osztályán főorvosként is tevékenykedett.

Az első világháború után az intézeti helyzet zsúfoltsága szinte elviselhetetlen mértékű. A fertőző betegségek, az alultápláltság elsősorban az egy éven aluli gyermekek körében követel áldozatokat.

1918-ban az intézet neve Magyar Állami Gyermekmehelyre változik, a Tanácsköztársaság idején pedig a Magyar Tanácsköztársaság Gyermekekórháza nevet viseli. Ez az időszak újabb nehézségeket okoz: közel 45%-kal nő a felvételek száma. Egyre kevesebb pénz jut élelmezésre és az ellátásra.

„A végét járta nemcsak a tej, a tojás, zsír, szén, fa, de a papírruha, papírpelenka is.”³³

A trianoni szerződéskötés által Magyarország területének 2/3-a elcsatolásra került. A menhelyek fele más ország fennhatósága alá tartozik, az itt maradt telephelyek gyermekeinek ellátása is a menhely feladata lesz. Az állapotokat jól jellemzi az a tény, hogy egy ágyban már két, sőt három gyermek is fekszik.

Az 1920-as évek végére, az 1930-as évek elejére javul annyira a gazdasági helyzet, hogy fejlesztésekre is gondolni lehessen. Ekkor hazánkban a második kórházépítési program zajlott, melynek következtében:

„[...] jelentősen kibővülnek [...] az állami gyermekmehelyek gyógyító részlegei.”³⁴

³³ Barabás Z. i.m. 15.

1925-ben veszi át az irányítást Dr. Barabás Zoltán gyermekgyógyász, aki tovább fejleszti a gyógyítás színvonalát, és a menhelyre került gyermekek sorsának lehető legjobb elrendezésére teszi fel az életét.

Ezen időszakban egy 34 ágyas szemészeti, majd később bőrgyógyászati osztályt is létesítenek. A diagnosztikai osztályok is ezekben az években kezdenek működni: röntgen, bakteriológiai és szerológiai laboratórium áll az orvosok rendelkezésére.

A betegágyak száma 1934-ben 420, 1944-ben pedig már 500 – mely révén a kórházi részleg Magyarország legnagyobb gyermekkórházává vált.

Barabás Zoltán igazgatása alatt jelentős tudományos élet zajlik az intézményben. Az orvosok publikálnak, nemcsak tudományos, hanem népszerűsítő kiadványokban is. A higiénéről, a csecsemőápolásról, a táplálásról jelentetnek meg cikkeket, könyveket.³⁵ A főorvosok nagy része egyetemi magántanári címet is visel (Barabás Zoltán, Torday Ferenc, Makai Endre, Tüdős Endre), és mindannyian jelentős szerepet vállalnak a gyermekszakorvosi, csecsemő- és gyermekgondozói képzésekben, melyek szintén az 1920-as évek második felében indulnak el.

A II. világháború többszörösen sújtotta a menhelyet: a bombázásoknak áldozatul esett a főépület egy része, a „B” épület egy szárnya és a „G” épület egésze. Így még nagyobb nehézséget okozott a háborús árvákkal jelentősen megnövekedett gyermeklétszám elhelyezése és ellátása.

A háború végeztével megindul a helyreállítás: az intézmény alkalmazottai is kiveszik részüket az újjáépítésben, mely 1950-re fejeződik be. Szervezeti átalakítások nyomán a Belgyógyászat kettéválik: Csecsemő-, illetve Kisdedosztály jön létre, és az igényeknek megfelelően Fülészeti Osztályt is létrehoznak. A gyógyító egységek bővülésével a menhelyi tevékenységet csupán 80 ágyra korlátozzák. Az igazgató 1946 és 1952 között Dr. Dobszay László.

Kórházzá alakulás

1949. január 1-től – az építkezések után – Állami Gyermekvédő Intézet néven működik tovább az intézmény egyre inkább kórházi feladatok felé

³⁴ *Kapronczay Károly*: Kórházak. In: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Szerk. Kapronczay Károly. Tarsoly, Bp., 2001. 121.

³⁵ Például: Torday Ferenc: Mamák könyve. A gyermekápolás dióhéjban.

orientálódva. 1950-től a gyermekvédelem országos rendszerének teljes megújítására kerül sor, melynek hatására a volt transzport részlegek Átmeneti Otthon néven tanácsi fennhatóság alá kerültek. A 80 fő befogadására képes otthon nem volt képes eleget tenni a tömeges beutalásoknak, így a részleget elköltöztették. (Az ügyintézés még évekig az eredeti helyen, az Üllői úton történt.)

1953-ban az államtól a Fővárosi Tanács veszi át az egészségügyi intézmények felügyeletét, így a gyermekvédő intézet is e fennhatóság alá kerül.³⁶ Ettől az évtől kezdve nevezhetjük valóban gyermekkórháznak az intézetet, mely Bókay János Gyermekkórház néven működik tovább. A fekvőbeteg osztályok mellett megkezdődik a modern járóbeteg rendelés („poliklinika”), melyet az intézet orvosai látnak el.

1953-ban nevezik ki igazgató főorvosnak Dr. Sárkány Jenő professzort, aki egészen 1978-ig irányítja a kórházat. Az időszak elején már 555 ágygal és újabb profilú osztályokkal működik az intézet, nemcsak kerületi, hanem fővárosi, de néhány osztály esetében országos feladatokat is ellátva.

1957-ben újabb névváltozás következik be: a kórház Heim Pál Gyermekkórház és Rendelőintézet néven működik tovább.³⁷

A '60-as évek elején már létezik a Toxikológiai Osztály, a Fejlődési Rendellenességek Osztálya, később az Intenzív, a Hematológiai, az Ortopédiai, a Kardiológiai, majd az Urológia Sebészeti Osztály is megalakul. A széles spektrum tette lehetővé, hogy Magyarország legnagyobb gyermekkórházaként lássa el feladatát az intézet. Az egészségügyben bekövetkező szervezeti átalakítások nyomán a kórház lett az iskolaegészségügy szervezésének központja, a főváros vezető gyermekkórháza, majd mind nagyobb részt vállalt az orvostudomány területén is. Az Orvostovábbképző Intézet I. Gyermekgyógyászati Tanszéke Sárkány Jenő professzor úr igazgatása alatt szintén itt működött.

Jelentős változást hozott a '70-es évek elején megkezdődő metróépítés a kórház életébe: az eredeti épületek életveszélyessé váltak, ezért kórházi rekonstrukció kezdődik. A főépületet és a „B” épületet lebontják. Elkezdődik egy új, ötemeletes főépület építése, melyet 1983-ban át is adnak. A régi fertőzőpavilon helyén kiszolgáló tevékenységnek helyet adó épület készül.

³⁶ Dickmann Mátyás: A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (Gyivi) története. Család-Gyermek-Ifjúság 10(2001) 3. sz. 4–9.

³⁷ A változtatást az I. Gyermekklinika kérésére tették meg: Bókay János a klinika elődjében, a Pesti Szegény Gyermekkórházban tevékenykedett.

Újabb feladatok ellátását is felvállalja a kórház: a nevelőotthonok egészségügyi ellátását, az anyatejgyűjtés fővárosi szintű szervezését és szétesztását, további speciális szakrendelések indítását (angiológia, mucoviscidosis, EEG-rendelések). Az 1980-as évek végére teljes spektrumú gyermekellátást biztosító gyermekkórházzá válik az intézet, mely orvosai révén magas szintű gyógyító tevékenységet folytat.

A közelmúlt és a jelen

Az utóbbi évtizedek egészségügyi irányítási problémái a kórház életében is gyökeres változásokat hoztak. A gazdasági nehézségek miatt öszszefonásokra, egyes osztályok, profilok megszüntetésére is sor került. Külső telephelyek kiürítésével és eladásával próbálta a vezetés orvosolni a finanszírozásából adódó veszteségeket. 2005-ben a kórház és a Madarász Utcai Gyermekkórház összevonásra kerül. A remélt anyagi javulás így sem következett be. Noha a gyógyító munka színvonala, az orvosok szakmai képzettsége, az ápoló személyzet elhivatottsága ma sem változott, az anyagiak rányomják bélyegüket a további fejlesztési lehetőségekre. Alapítványok, civil szervezetek segítségével sikerül egy-egy osztályt felújítani, a mai kor követelményeinek megfelelővé tenni.

Az 1907-ben indított 3 kórházi fekvőbeteg osztály helyett napjainkban már 13 áll a betegek rendelkezésére: ápolási, bel- és tüdőgyógyászati, fül-orr-gégészeti és bronchológiai, gyermek- és serdülő pszichiátriai, sebészeti, ortopédiai, gasztroenterológiai és nephrológiai, toxikológiai, bőrgyógyászati, neurológiai, urológiai sebészeti, aneszteziológiai és intenzív, szemészeti, valamint számos szakrendelés. A diagnosztikai háttérrel jól felszerelt laboratórium, röntgen-ultrahang, valamint CT laboratórium biztosítja.

2007-ben megnyílt az ország talán legmodernebb Gyermeksürgősségi Osztálya, mely az akut esetek fogadásával, ellátásával foglalkozik.

A sokat megélt, és életveszélyessé vált „G” pavilont 2006 végén lebontották. 2009-ben készült el helyén az új „G” épület, mely 80 belgyógyászati ágygal, speciális endoszkópos és alváslaborral rendelkezik. Ugyancsak 2009-ben adták át az új, 30 ágyas Pszichiátriai Osztályt.

A szakterületek összessége, a fővárosi és az országos ellátási kötelezettség teszi az intézményt az ország legnagyobb gyermekkórházává. A 2012-ben meghirdetett Mesekórház Program ad reményt arra, hogy az intézet európai színvonalú, minőségi gyermekellátást biztosító centrum lehessen.

A menhelyi könyvtár története

Dolgozatom egyik célja az, hogy a gyermekkórház könyvtárának történetét megörökítsem – eddig ennek feldolgozása nem történt meg. A könyvtári irattár csak 1966-tól tartalmaz dokumentumokat, így az előzmények kutatására más utakat kellett választanom. Különösen a gyermekmenhelyi időszak feltárása és az akkori könyvtár létét bizonyító dokumentumok keresése, megtalálása okozott nehézségeket. A gyermekmenhely éves jelentéseit átnézve már találtam bizonyos tényeket; majd az Orvostörténeti Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében is bukkantam néhány adatra. Legnagyobb reményem sajnos kudarcba fulladt: a Fővárosi Levéltár őrzi a gyermekmenhely iratait – bíztam abban, hogy itt lelek néhány iratot a könyvtárról (leltárnapló, utalások a beszerzésekre). Sajnos a levéltár gyűjteményébe csak törzskönyvek, névsorok kerültek – más, igazgatósági iratok nem.

Kezdetek

A budapesti állami gyermekmenhely átadása korának legnagyobb eseménye volt, melyet az egész társadalom figyelemmel kísért; több felajánlás és adomány is érkezett az intézet számára. Egy 1908-ban kiadott jegyzék bizonyítja, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 127 kötetes válogatást ajándékoz a menhelynek. Ezek szépirodalmi, ifjúsági és ismeretterjesztő könyvek külön a menhely számára készített díszkötésben.

A jegyzék előszavában a tanács feltételül szabja, hogy a „népkönyvtár kezelésére kijelölt [...] könyvtárkezelő működjön”,³⁸ ezért valószínűsíthető, hogy a menhely dolgozói közül volt egy kijelölt személy, aki ezt az állományt kezelte.

Ekkor még orvosi könyvtár meglétéről biztosat nem tudunk. Feltételezhető, hogy a tudományos munka elősegítése és támogatása céljából néhány könyv és folyóirat kezdetektől a menhelyi doktorok rendelkezésére állt. A fennmaradt kéziratok, könyvtárral kapcsolatos visszaemlékezések és néhány muzeális kötet megléte valóban ezt bizonyítja. Ezek a kötetek akkor még nem kerültek feldolgozásra, lista nem készült róluk. Az első valódi bizonyíték a könyvtár meglétére a Barabás Zoltán igazgató

³⁸ A budapesti állami gyermekmenhely könyvtárának jegyzéke. Atheneum, Budapest, 1908. – 4.

által majdan évente nyilvánosságra hozott *Évi jelentés a budapesti Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely adott évi működéséről* című beszámolóban olvasható:

„Az intézet könyvtárát Dr. Torday Ferencz főorvos sok értékes könyvtári könyvvel és folyóirattal gazdagította.”³⁹

A könyvtár ekkor már számos kötetel rendelkezhetett, hisz 4 évvel később, a *Magyarországi Gyógyintézeteinek Évkönyve* a menhely bemutatásakor komoly gyűjteményt említ:

„Berendezés és felszerelés – tudományos felszerelés: **1585** kötetből álló orvosi könyvtár [...]”⁴⁰

Ekkora méretű gyűjtemény pedig egyértelművé teszi, hogy a menhely alapításától kezdve léteznie kellett egy a tudományos munkát segítő, évről évre gyarapodó könyvtárnak.

Eredeti leltárkönyv sajnos nem maradt fenn, de néhány könyvben található nyilvántartásra vonatkozó bejegyzés: az 1929-es bejegyzésben még csak a kórházi naplófőkönyv száma szerepel, majd pedig található nyilvántartásba vételeket bizonyító bejegyzéseket.

Barabás Zoltán gondot fordít arra, hogy évente beszámoljon a könyvtár gyarapodásáról: ajándékozókra (Torday Ferencz, Pettkó-Szandtner Aladár, Kövér Kálmán stb.); ajándékba kapott könyvekről és folyóiratokról; valamint vétel útján beszerzett folyóiratokról.

A menhely oktatótevékenységéhez nélkülözhetetlen gyűjtemény gondos építése, gyarapítása Barabás Zoltán nevéhez fűződik.

A háború előtti időszak a könyvtár az igazgatói irodában került elhelyezésre, amely a főépület első emeletén volt. Itt jutottak hozzá az orvosok a szükséges kötetekhez. A fellelt beszámoló szerint létezett egy gyermekvédelmi könyvtár is (feltételezhetően ez lehetett az adományozott kötetek gyűjteménye), de arról, hogy az orvosi és gyermekvédelmi kötetek együtt vagy külön voltak elhelyezve, nincsenek írásos emlékek.

Az azonban tény, hogy az orvosok fontosnak tartották a szakirodalom gyűjtését, és évről évre ajándékoztak dokumentumokat a könyvtárnak. Valószínűsíthető, hogy helyben több olvasó is használta a könyvtárat,

³⁹ *Barabás Zoltán: Évi jelentés a budapesti magyar királyi állam gyermekmenhely 1930. évi működéséről. Népegészségügy 12. (1931) 291.*

⁴⁰ *Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve 1934. Összeáll. Kollarits Béla, Joó István, Bajza Géza. Magyarország Klinikáinak és Kórházainak Szövetsége, Budapest, 1935. 168.*

mert 1924-től a gyermekmenhely szolgált székhelyéül a Magyar Gyermekorvosok Társaságának. A társaság titkára Barabás Zoltán volt – így irodájában több gyermekorvos is megfordult.

A II. világháborúban a főépületet is bombatalálat érte, de szerencsére a könyvek nem sérültek. A helyreállítások ideje alatt a könyvtár állománya ládákból a pincébe került, majd a főépület egy már nagyobb helyiségében került elhelyezésre.

Az 1952–53-as évek központilag elrendelt könyvkivonásai a könyvtár állományának egy részét érintik; a könyvek és iratok nagy része zúzdába kerül. Egy ottani dolgozó felfigyel az értékes állományra, és értesíti a levéltárat. Így néhány irat és kiadvány megmenekül, de sajnos az eredeti könyvtárnak csupán töredéke marad meg.⁴¹

A könyvtár meglétéről csak egy kimutatás tudósít, mely szerint valamilyen szinten létezik egy kezelő nélküli állomány.

Az 1950-es 1960-as évek, fejlődés, a kórházi könyvtár

„Minden kórház orvosi könyvtára a kórház működésének hű tükré. Tükör a munka színvonaláról, az emberekről, orvosokról, az orvosi könyvtárosról egyaránt. Ha az ember egy kórház könyvtárát meglátogatja, az ott található könyvekből és folyóiratokból magukból is sok mindent megállapíthat.”⁴²

1953-ban Sárkány Jenő kerül az intézet élére, akinek tudományos tevékenysége, szakirodalom-szeretete alapjaiban határozta meg a könyvtár további működését. Ő helyezi a könyvtárat 1955-ben a „B” épület első emeletére, ahol egy előadóterem mellett 33 m²-es könyvraktár, egy 55 m²-es olvasóterem (egyben előadóterem is) és egy 10 m² területű szolgálati helyiség áll rendelkezésre. Az 1956 januárjában készült, a Népművelési Minisztérium Tervfőosztályának küldött statisztikai jelentésben már Bókay János Gyermekkorház Heim Pál Könyvtára néven szerepel a gyűjtemény. A fenti jelentésben az alapítás évének a 1955. november 7-i dátum van megjelölve, „átszervezve” kiegészítéssel. Tulajdonképpen innen számíthatjuk a könyvtár második megalapítását.

⁴¹ *Deme Gyuláné*: A Heim Pál Kórház Orvosi Könyvtára. Kézirat. Heim Pál Gyermekkorház Orvosi Könyvtára, Budapest. 1998.

⁴² *Lusztig Gábor*: Az orvostanácsadók és az orvosi könyvtáros. Orvosi Könyvtáros 13. (1973) 330.

A megalakulásról más forrás is beszámol: Sárkány Jenő az *Egészségügyi Munka* c. folyóiratban cikket közöl a menhely megalapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett gyermek-egészségügyi kiállításáról, mellyel egy időben nyílt meg a „[...] kórház Heim Pál könyvtára, és múzeuma„.⁴³

Kezdetben egy orvos tanácsadó és egy statisztikus látta el a könyvtárosi feladatokat, ám a bővülő állomány (1956-ban 9000 Ft az előirányzott keret) szükségessé teszi főállású könyvtáros felvételét. Így kerül 1960 januárjában a könyvtárba **Engel Zoltánné**, aki nekilátott az állomány rendszerezésének, katalogizálásának. A munka mellett szerezte meg a könyvtárosi középfokú képesítést. A kórházi statisztikus segítségével új leltári nyilvántartást állít fel, és megkezdődik az állomány teljes feldolgozása. Ezt azonban a könyvtárvezető nyugdíjazásáig nem sikerül befejezni. A könyvbeszerzésekről félévente jegyzék készül, melyet a kórházi osztályokra juttatnak el. A *Heim Pál Híradó* c. folyóirat első számában megjelent rövid beszámoló szerint elsősorban orvosok használják a könyvtárat, de a kiselőadással megbízott nővérek is gyakran kölcsönöznek.

A kialakított hálózati rendszerben az alközpontként működő István Kórházhoz tartozik a könyvtár. Az 1962-es évben már több intézmény könyvtárával van hálózati kapcsolat, elsősorban a folyóirat állomány közzététele zajlik.⁴⁴

A gyűjtemény további rendszerezése és nyilvántartásba vétele már **Telesi Lajosné**, (előző nevén Akáb Lórántné) feladata lesz, aki 1965. február 1-jén veszi át a könyvtárvezetői teendőket. Az ő nevéhez fűződik a állomány teljes feldolgozása, katalogizálása és a könyvtár kórházon belüli propagálása. A könyvtári olvasóban, mely egyben előadóterem is, pezsgő tudományos élet folyik, az Orvostovábbképző Intézet tanfolyamai, nővérképzések, szakmapolitikai és egyéb tudományos képzések zajlanak. A kórházi orvosok is egyre több cikket jelentenek meg, munkájukban nagy segítséget jelent a könyvtár, illetve az általa nyújtott szolgáltatások. Élénk a könyvtárközi kölcsönzés: elsősorban más könyvtáraktól kérnek dokumentumokat.

A könyvtár vezetője mellett – az orvostudományi könyvtári hálózatnak megfelelően – orvos tanácsadó is tevékenykedik. Ebben az időszakban ezt

⁴³ Sárkány Jenő: Ötven év a gyermekeink szolgálatában. *Egészségügyi Munka* 4. (1957) 1. sz. 2.

⁴⁴ Engel Zoltánné: Évvégi mérleg a könyvtárban. *Heim Pál Híradó* 1. (1964) 1. sz. 5.

a feladatot Dr. Kiss Péter⁴⁵ látja el, aki szaktudásával, lendületével és a könyvtárért való harcra készségével segíti a könyvtár fejlődését. Gyakran könyvtárosként is tevékenykedik, a vezető szabadsága alatt helyettesíti azt. Szakmai hozzáértéséről tanúskodik az ugyancsak a *Heim Pál Híradó*-ban megjelent összefoglalója a könyvtár munkájáról.⁴⁶ A könyvtáros munkáját segíti még – elsősorban a beszerzendő folyóiratokkal, könyvekkel kapcsolatban tett javaslatokkal a könyvtárbizottság, melynek létrehozásának időpontjáról nem találtam iratokat. Ám 1969-ben már biztosan működik – hisz Kiss Péter e bizottság elnöke is. Ez a testület napjainkig működik a könyvtár mellett.

1966-ban megalakul a Fővárosi Könyvtári Tanács, mely a területén található orvosi könyvtárak felügyeletét végezte. Elképzelésük szerint „szakmai alapkönyvtárrá fejlesztendő a Heim Pál Gyermekkorház”,⁴⁷ mely döntéssel a később országos feladatkörű minősítést alapozzák meg.

A feldolgozás, a megnövekedett kölcsönzői tevékenység, az előadókörökben zajló rendezvények felügyelete, az osztályokra kihelyezett ún. alleltárak⁴⁸ ellenőrzése már meghaladta az egyfős személyzet kapacitását, így 1969-től egy ideiglenes, 1971-től pedig egy másik főállású könyvtárost alkalmaz az intézmény.

Az orvostudományi hálózat devizakeret-elosztása révén eleinte 4-5 tőkes folyóiratot és nyugat-európai könyvet tudnak csak beszerezni, ám 1969-től a forintkeret biztosításával lehetőség van a folyóirat- és könyvvásárlások bővítésére. Erre mindenképp szükség is volt: a kórház több újabb profilt indított (Fejlődési Rendellenességek Osztálya, Ortopédia, Mérgezési [ma: Toxikológiai] Osztály), az itt dolgozó orvosoknak megpróbálták biztosítani a legfontosabb szakirodalmat. Mindez természetesen nem valósulhatott volna meg a kórház vezetésének (elsősorban Sárkány Jenő professzornak) támogatása nélkül: a fejlesztésre biztosított anyagi feltételek talán az Ő igazgatása alatt voltak a legkedvezőbbek.

⁴⁵ Dr. Kiss Péter (1928–2007), gyermekgyógyász, genetikus

⁴⁶ *Kiss Péter*: Könyvtárunk. *Heim Pál Híradó* 4. (1967) 2. sz. 15.

⁴⁷ *Zimmermann Gusztávné*: A fővárosi tanács orvosi könyvtárainak hálózata. *Orvosi Könyvtáros* 9. (1969) 433.

⁴⁸ Egy-egy kórházi osztályra kihelyezett kézikönyv állomány, mely a mindennapos munkához szükséges alpműveket tartalmazza. Anyagilag az alleltárkezelő (általában az osztály főorvosa) felel érte. [Bővebben lásd: Pásztor Imréné: Könyvtári mikrohálózat kórházon belül *Orvosi Könyvtáros* 17. (1977). 63–78.]

Gondot jelentett azonban az olvasóval egyben működő előadóterem gyakori használata: a rengeteg rendezvény miatt a könyvtárosok a folyosóra, illetve a feldolgozóhelyiségbe szorultak.

Az 1970-től 1990-ig terjedő időszak

Az elkövetkező 20 év nem értékelhető egyértelműen sem pozitívnak, sem negatívnak – de rengeteg munkát és feladatot tartogatott a könyvtár dolgozói számára.

Az orvostudományi hálózat tagkönyvtárainak fejlesztéseként végre a könyvtár is mikrofilm-leolvasóhoz, magnetofonhoz jut. Helyszűke miatt a mikrofilm-leolvasót nem sikerül azonnal beüzemelni. Jelentős forgalmat jelent az elsősorban az István Kórházzal működő folyóirat-köröztetés, mely során a kívánt folyóiratot néhány napra kölcsönözhatték a saját olvasók. Sikerül megrendelni az *Index Medicus* című kiadványt, melynek segítségével gyorsabb és naprakészebb lett a szakirodalmi tájékoztatás. A felhalmozódott fölös példányokról készített lista segítségével a hálózati könyvtárba sikerül eljuttatni az onnan hiányzó dokumentumokat. Mindeközben folytatódik az állomány további katalogizálása (1974-ben 90%-ban készül el a raktári kartonrendszer). A könyvbeszerzések mennyisége csökken, ajándékpéldányok az OOKDK-ból érkeznek.

A Hálózati Központ 1971-ben meghirdeti az Orvosi Könyvtárosok és Orvosi Tanácsadók Országos versenyét. A verseny célja a katalógusok, a kölcsönzés, a könyvtári szolgáltatások, a technikai felszereltség fejlesztése, kialakítása helyi szinten. Az 1973-as eredményhirdetés során a könyvtár az előkelő 3. helyezést éri el.

A „B” épület állapota miatt egyre sürgetőbbé válik annak szanálása. Az épületet szinte mindenütt aládúcolják, és 1977-ben megszületik a döntés a könyvtár ideiglenes elköltöztetéséről. (Eközben a régi főépületet a metróépítés okozta statikai okok miatt lebontják, folyamatban van az új, korszerűbb kórházépület építése.)

A könyvtár számára a „H” épület 2. emeletén találnak helyet.⁴⁹ Az előkészítés, tervezés, szervezés a két könyvtáros feladata – akik mindemellett továbbra is a dolgozók rendelkezésére állnak. A hely természetesen (?) kisebb az előzőnél, emiatt szükségessé válik az állomány válogatása, selejtezése. Bizonyos dokumentumokat külső raktárhelyiségbe szállíta-

⁴⁹ Babos László: Új helyen az Orvosi Könyvtár. Heim Pál Híradó 14. (1978) 1. sz. 44–47.

nak: a Rosenberg házaspár utcai rendelőben kerülnek elhelyezésre. A menhelyi könyvek megmaradt köteteinek egy részét szintén felajánlják más könyvtáraknak, a megmaradó muzeális könyvek ideiglenesen egy raktárhelyiségbe kerülnek feldolgozatlanul, rendezetlenül.

A költözés hosszadalmas, de 1978. január 13-án, Róna Emy képzőművész nő kiállításával egybekötve ünnepélyes keretek között átadják a könyvtárat az olvasók számára.

1977-ben, a fővárosi egészségügyi átalakítások nyomán bizonyos intézmények a kórházhoz kerülnek integrálás révén (gyermekkardiológiai, ifjúságvédelmi, gyermekpulmonológiai, gyermekpszichiátriai rendelők), melyek rendelkeztek kisebb-nagyobb könyv- és folyóirat-gyűjteménnyel. Az összevonások után megindul a könyvtári anyagok „beolvasztása” a kórházi állományba. A kórház jelentősen kiveszi a részét a nővértovábbképzésből, ennek tudományos háttérét a könyvtár biztosítja. Ebben az időszakban egy ún. betegkönyvtár is létesül, mely 600 kötet könyvet biztosít az ápolott gyermekek számára. Ezt a könyvtárrészt a kórházi pedagógusok kezelik, az orvosi könyvtár csak módszertani és állományba vételi feladatokat lát el. (1982-ben ez a tevékenység is az akkor még önállóan működő Szakszervezeti Könyvtárhoz kerül.)

Az 13/1980. EüM utasítás az országos feladatkörű szakkönyvtárak közé sorolja a könyvtárat – amely rang nem jelent semmiféle anyagi juttatást, a beszerzések továbbra is a kórház költségvetéséből történnek. Az utasítás szerint a felsorolt országos feladatkörű szakkönyvtárak „közvetlenül kielégítik az ország területén a szakterületüknek megfelelő szakirodalmi és információs igényeket, és közreműködnek ezen igények kielégítésének megszervezésében.”⁵⁰

A könyvtár elsősorban folyóirat-állományának alakításával igyekszik megfelelni ennek a feladatnak – újonnan megjelenő, gyermekgyógyászati, illetve speciális szakterületet lefedő tőkés folyóiratot rendel – melyeket csak e könyvtár fizet elő (pl. *Pediatric Dermatology*, *Pediatric Pathology*). Ezeket a folyóiratokat rendszeresen eljuttatja betekintésre a többi budapesti gyermekkórházi könyvtárba.

Az új könyvtári termekkel azonban kényelmetlenségek is járnak: nincs vízvételi lehetőség, egyetlen telefon áll rendelkezésre, mely miatt az olvasóterem csendje nem biztosítható.

Ugyancsak problémák adódnak a xerox-másolatok biztosításával is: a könyvtár számára ajándékozott másológép nem a könyvtárba kerül – több

⁵⁰ 13/1980. EüM utasítás az egészségügyi-orvostudományi könyvtári hálózatról. 1980

példányban leadott munkalappal, másik épületbe járással lehet csak másolatokat készíttetni. Ez eléggé problémássá teszi a könyvtárközi kölcsönzés teljesítését is: van, amikor több napot kell várni arra, hogy a könyvtár kéréseit a nyomda teljesítse. A gyorsabb megoldás érdekében a hálózati központ siet a könyvtár segítségére: a Szentkirályi utcában másolhatják a könyvtárközi kölcsönzés útján kért cikkeket. A kórház könyvtárosai tömegközlekedéssel hozták-vitték a köteteket.

Az 1982-es év országos megszorító intézkedései a folyóirat rendelést sújtják leginkább: „felsőbb szintű intézkedés folytán nemhogy újabb, de már régóta járó folyóiratok közül is 16 féleséget töröltek rendelésünk-ből.”⁵¹

Ugyan megpróbálták a tartalomjegyzékeket az OOKDK-n keresztül megszerezni, de ez a megoldás nem okozott osztatlan sikert az olvasók körében.

1983-ban végre befejeződik a főépület építése – a könyvtár újra költözködik. Ezúttal is kisebb területű helyet kap, és meg kell újra oldani a kötött folyóiratok raktározását. (Ennek az új épület pincéjében találnak helyet.) Az új helyszín két fő- és egy apróbb helyiségből áll – de nem könyvtári funkcióra van kialakítva. Hónapokat kell várni arra, hogy az egyik raktárhelyiségre ajtót vágjanak, hogy oda a feldolgozóreszből is be lehessen jutni – ne kelljen a folyosón át kerülni. Spórolási okokból a Salgó polcrendszer marad a berendezés fő alkotója. Az olvasótermi részben 10 ember tud egyszerre helyben olvasni. Az elhelyezkedés után a könyvtár azonnal megnyílik, de a raktárba kerülő kötetek adminisztrációja sok idő után lesz csak naprakész.

Teleki Lajosné könyvtárvezető 1987 tavaszán nyugdíjba vonul. Ezzel egy hosszú időszak zárul le a könyvtár életében. A könyvtár kialakítása, a teljes katalógusrendszer kiépítése, az állomány nyilvántartásának megvalósítása, a könyvtár orvosi könyvtári hálózatban betöltött szerepének kialakítása, az orvosok, szakapolók szakirodalmi tevékenységének nagyfokú támogatása fűződik a vezetőné nevéhez. Munkásságáért 1984-ben egészségügyi miniszteri dicséretben is részesül.

Azonban nagy kérdés az utódlás: 1985 végétől csak egyszemélyes a könyvtár, a kórház nem tud lehetőséget biztosítani újabb munkaerő felvételére. Ám a nyugdíjazás miatt mindenképp szükség van új könyvtárosra.

⁵¹ *Teleki Lajosné: Beszámoló a könyvtár 1982. évi munkájáról. Kézirat. 1982.*

1987–1995

Az elkövetkező időszak elején, 1991-ig eléggé zavaros a könyvtár élete és irányítása, bár az új könyvtárvezetőnek sikerül elérnie, hogy még két részmunkaidős könyvtáros kerüljön a könyvtárba. Lehetővé válik egy állandó nyitvatartási idő kialakítása, mely nagyobb forgalmat von maga után. Ennek köszönhetően nyílik lehetőség arra, hogy külsős olvasók (orvostanhallgatók, más intézményben dolgozók) is használhassák a könyvtárat. Sajnos személyes ellentétek miatt a működés nem zökkenőmentes – mindez nem tett jót a könyvtár kórházi megítélésének.

A folyóiratok előfizetése évről évre megtörténik, a könyvbeszerzések is folyamatosak. A kórház által biztosított könyvvásárlási keret nem elegendő; de az osztályok által igényelt és a könyvtárbizottság által jóváhagyott külföldi kötetek megrendelhetőek. Ajándék kötetek érkeznek (elsősorban általános orvostudományi művek) a Soros Alapítványtól.

Az éves jelentések eléggé szűkszavúak: megkezdődik az előző könyvtárvezető által készített selejtezési listák átnézése, az alközpont vezetőjével egyetértésben revíziója. A katalógus építése többé-kevésbé naprakész. A külföldi folyóiratokat továbbra is sikerül köröztetés céljából megkapni az István Kórházból, és a saját folyóiratokat eljuttatni az (akkor) Apáthy István Kórházba. A több éve elmaradt folyóirat-kötetés előkészítése is megtörténik, közel 500 kötet kerül állományba. Továbbra is jelentős a helyhiány – újabb raktárhelyiség kialakítására kerül sor, számtalan kötet megmozgatása válik szükségessé.

1991 elején a személyi változtatások mellett dönt a könyvtár vezetője: első lépésként fix munkaerő felvételét sikerül elérnie, vele együtt kezdődik meg a könyvtár megújítási folyamata. Ennek részeként új kölcsönzői nyilvántartást vezetnek be, folytatják a folyóiratok köttetését; és a szaktájékoztató, irodalomkutatás is egyre megbízhatóbb szolgáltatássá válik. A Semmelweis-egyetemen lesz lehetőség arra, hogy az ott már működő MEDLINE adatbázist az egyetem gépein a könyvtáros irodalomkutatás céljára használhassa. A szolgáltatás népszerű, az orvosok rendszeresen kérik, hogy ennek segítségével állítsák össze a kért irodalomlistát. A könyv- és folyóirat-rendelésben továbbra is közreműködik a könyvtárbizottság, bár a könyvekre fordítható összeg egyre kevesebb. A külföldi folyóiratok száma továbbra is 105 darab – szerencsére az intézetnek sikerül az anyagi háttérrel biztosítania. A könyvek beszerzése azonban nem ilyen egyszerű: a könyvtárbizottság által véleményezett kötetek beszerzésére évről évre kevesebb pénz jut.

A kórház külső rendelőintézeteinek költözése 1992-ban történik. A Rottenbiller utcai épületegyüttesben megfelelő méretű helyiség áll rendelkezésre, hogy az alleltárban lévő könyvek áttekinthetően legyenek elhelyezhetőek. Ehhez sikerül egy részmunkaidős könyvtárost alkalmazni. A szakrendelő személyzete közvetlenül veheti igénybe a könyvtári szolgáltatásokat: a könyvtárközi kölcsönzést, irodalomkutatást személyesen igényelheti – így kapcsolódva be a központi könyvtár vérkeringésébe.

Szót kell ejtenünk az évtizedeken át nehézségeket okozó technikai felszereltség állapotáról is. A hasonló kórházi könyvtárakkal ellentétben ezen a területen hatalmas a lemaradás. Akár a hálózattól, akár alapítványoktól érkezik adományként fénymásoló, soha nem kerül rendeltetési helyére: a kórház vezetősége mindig más területre helyezteti. Több évtizednyi várakozás után kap 1994-ben (!) egy használt gépet a könyvtár, mellyel többéves kálváriája ér véget.

1992-ben jut a könyvtár egy kezdetleges DOS alapú számítógéphez: ezen kezdődik meg a kórházi informatikusok által készített programon a könyvtári állomány rögzítése. A könnyebb visszakereshetőség és az adminisztráció megkönnyítése érdekében az osztályokon elhelyezett alleltárak adatait rögzítik először.

A fenti időszak röviden talán a konszolidáció és szolgáltatásbővítés szavakkal jellemezhető. Az olvasói létszám fokozatos bővülése, a könyvtárközi kölcsönzés, illetve irodalomkutatás igénybevételének növekedése mindenképp ezt bizonyítja. Az időszak kezdetén tapasztalt fejtelenség utáni nyugalmas, valóban szolgáltató könyvtárba léphettek be az olvasók.

1995–2010

*A könyvtáros – tapasztalásom szerint – lelki orvos.
Igazi jó munkát csak az olvasói bizalom elnyerésével
végezhet, és a bizalmat megszerezni nem könnyű dolog.
(Benedek Marcell)*

1995 nyarán a könyvtárvezető távozik az intézményből. Helyét helyettese veszi át. Irányítása alatt régóta húzódó munkálatok fejeződnek be. Az évek óta érintetlenül álló raktárhelyiségből feldolgozásra kerülnek a régi kötetek. Az 1950-es, 1960-as évek feleslegessé vált könyveit más könyvtáraknak ajánlják fel. A muzeális könyvek szétválogatásával, listázásával kialakítanak egy emlékgyűjteményt, mely a könyvtárhelyiségben kap méltó helyet. Az állomány újabb válogatása történik meg, a régi folyó-

iratok áthelyezése is hatalmas fizikai munka. A könyvtár használói megelégedésére működik: a könyvtárközi kérések és irodalomkutatási igények száma tovább nő.

Emelkedik a szakdolgozó olvasók létszáma is: a kórház rendszeresen továbbképzésekre, főiskolára küldi ápolóit. A tanuláshoz, szakdolgozatokhoz szükséges magyar nyelvű irodalom beszerzését engedélyezik, a könyvtár így tudja saját dolgozóinak biztosítani a szakirodalmat. A szakdolgozók egyre többet veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat is, az időközben kapott internetes gépen a szükséges adatbázisokban való keresés oktatása is a könyvtárosok feladatává válik. A számítástechnikai fejlesztés elég komoly harcok árán megy végbe. Egy belső hálózatos és egy internetes gép áll a könyvtárosok, egy internet elérést biztosító gép pedig az olvasók számára. Ez azonban nyomtató nélküli gép (sajnos ez a mai napig így van) – emiatt eléggé nehézkes az olvasók által gyűjtött irodalomlista nyomtatása. A kórházi informatikai hálózat létrehozása azonban kedvező lehetőségeket is biztosít: a központi szerveren keresztül sikerül mindenkinek eljuttatni a MEDLINE CD-ROM-os adatbázisát, mellyel az orvosok saját maguk tudják a szükséges irodalmat keresni. A kész listák alapján a cikkek beszerzése már a könyvtárosok feladata, jelentősen emelkedik a könyvtárközi kölcsönzések száma.

Ugyancsak a hálózati szervernek köszönhető, hogy a magyar jogszabályokat tartalmazó CD-JOGTÁR-at is sikerül beszerezni: a jogszabályok így minden osztályon elérhetőek – havi frissítéssel. Mindkét CD-ROM-os elérhetőség mindaddig működik, míg a világhálón online el nem tudja a könyvtár érni azokat. A Családorvosi Tanszék a kórház területén működik – ennek révén egy vonalon keresztül a Semmelweis-egyetem könyvtára is elérhetővé válik. Az irodalomkutatásban hatalmas segítséget jelent a MEDLINE, majd később a többi orvosi adatbázis elérhetősége.

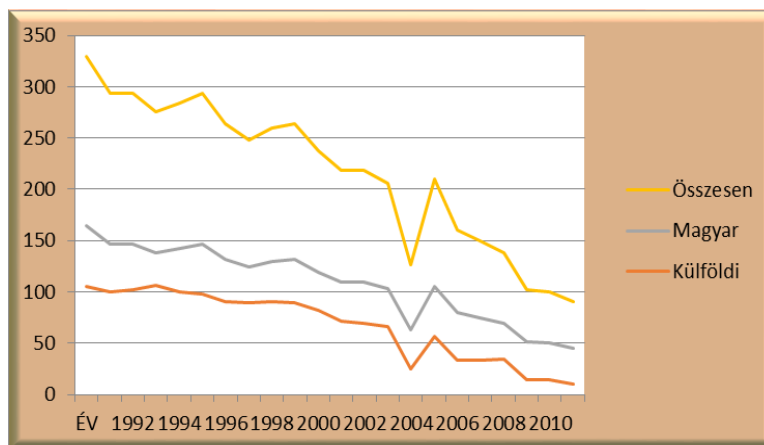
1996-ban (ténylegesen 1997-ben) az orvosi könyvtárhoz csatolják az eddig különállóan működő közművelődési (azelőtt szakszervezeti) könyvtárat. Az ott dolgozó könyvtáros elhagyta a kórházat, így takarékosági szempontokat figyelembe véve a vezetőség nem vesz fel új embert: az orvosi könyvtárosok látják el ennek a könyvtárnak a feladatait is. A közművelődési könyvtár adminisztrációja megújításra szorul, raktári és kölcsönzői kartonrendszer felállítása történik, az elhanyagolt helyiségben rendet tesznek, biztosítva a hozzáférhetőséget. Ez a részleg heti 2×3 órában tart nyitva, de kérésre természetesen bármikor hozzáférhető. Sok év után, 2004-ben az orvosi könyvtárhoz közel kerül elhelyezésre, így lehetővé válik az állandó hozzáférhetőség. Aztán 2008-ban a könyvtári helyi-

séget más célra kívánja a vezetőség használni, két hét alatt kell az állományt az amúgy is zsúfolt orvosi könyvtár területére költöztetni.

Ugyancsak átszervezés miatt 2005-ben megszüntetik a Rottenbiller utcai Rendelőintézetet, az ott tárolt és kezelt állományrészt is be kell szállítani a kórház területére. Újabb rendszerezés, selejtezés, átrendezés vár a könyvtárosokra. A központi könyvtár teljes állományát át kell pakolni, hogy a szükséges irodalom hozzáférhető legyen. A zsúfoltság enyhítése csak új helyre költözéssel valósítható meg, melyre az intézet vezetése ígéretet is tesz.

Az 1997. évi CXL. törvény csökkenti az országos szakkönyvtárak számát. A könyvtár többé nem országos feladatkörű szakkönyvtár.

A 2000 után az egészségügyben bekövetkező változások anyagilag teljesen ellehetetlenítették a kórházakat. A költségvetés évről évre szűkebb, és ez jelentősen kihat minden területre, így a könyvtári állománygyarapításra is. A kórház egyre nehezebben tudja biztosítani a folyóiratok beszerzését.

1. ábra: A folyóiratok számának alakulása 1991–2012 között

A könyvekre adott összeg alakulása pedig még ennél is tragikusabb. Erről az alábbiak olvashatóak a 2006-os évi jelentésben:

„Tisztában vagyunk az intézmény egyre súlyosbodó anyagi helyzetével, de aggasztónak és lehetetlenségnek tartjuk, hogy [...] az országban a gyermekgyógyászat területén legnagyobb gyűjtőkörrel rendelkező szakkönyvtár 2002 óta nem tudott egyetlen egy kötet szakkönyvet sem megvásárolni anyagi fedezet hiányában. A legnagyobb veszteség az, hogy az

ez idő alatt megjelent hazai szakkönyveket sem tudtuk (tudjuk) beszerezni. Ezek a későbbiekben már nem pótolhatóak, és véglegesen hiányozni fognak könyvtárunk polcairól.”⁵²

A kilátástalan helyzet egyik megoldása a pályázás útján való pénzhezjutás, mely a könyvtár korlátozott hozzáférése miatt eléggé nagy nehézségekbe ütközött. Ezért a könyvtár vezetője kezdeményezi a nyilvános könyvtárrá nyilvánítást, melyet a kórház vezetése is támogat. 2009-ben a könyvtár nyilvános minősítést kap, neve Heim Pál Gyermekkórház Egészségügyi Szakkönyvtára lesz. A nyilvános megjelöléssel megnő az esélye a nyilvános könyvtárakra vonatkozó pályázaton való részvételre – ám sajnos egyelőre nem sikerült fejlesztésre pénzt nyerni.

A kórház osztályainak alapítványaitól időnként sikerült pénzt szerezni – de ezt elsősorban a fontosabb szakkönyvek beszerzésére kellett fordítani, technikai, számítástechnikai fejlesztés a mai napig várat magára.

Még két jelentős változás történik az évtized második felében a könyvtár életében: 2005-ben összevonásra kerül a Heim Pál és a Madarász Utcai Gyermekkórház. A két kórház könyvtárainak összevonása a könyvtár feladata lesz. A Madarász utcai telephely könyvtárát egy könyvtáros kezelte félállásban – teljesen más olvasói szokások alakultak ki. Ezt az állományt is rendszerezni, válogatni, az osztályokon lévő könyveket ellenőrizni kellett. A Madarász utcai kórházba rendszeresen kiszállítják a központi könyvtárba érkező folyóiratokat, így biztosítva az ottani orvosoknak a hozzáférést.

Az egészségügy központi átszervezése több kórház bezárását eredményezte. A Svábhegyi Állami Gyermekgyógyintézet is erre a sorsra jutott. Jól fejlesztett, értékes könyv- és folyóirat-gyűjteményének felszámolásában is részt vállalt a könyvtár, kiválogatva azokat a dokumentumokat, melyek nem szerepeltek saját állományában. A több tonna megmozgatása, válogatása, dobozolása a két könyvtáros munkája volt. Ezek a kötetek jelenleg is dobozokban állnak, és várják, hogy nagyobb helyre költözve véglegesen a könyvtár állományába kerülhessenek.

Folyamatos az igény a közművelődési állományra (bár ennek folyóiratait már csak ajándékként sikerül megszerezni); a szépirodalom, a lektűrök a legkeresettebbek. A könyvtár tulajdonképpen évtizedes elmaradásban van, de próbál megfelelni a használói igényeknek.

⁵² *Deme Gyuláné*: Beszámoló az Orvosi és Közművelődési Könyvtár 2006-os munkájáról. Éves jelentés. 2006.

Az ilyen körülmények között biztosítható szolgáltatások jól működnek, hisz évek óta nem változik a beiratkozott olvasók száma. Az internetes elérhetőség miatt több az elektronikus úton történő látogatás: drótpostán történik a kért irodalomlisták küldése és az információkérés.

A fenti időszakot jellemezhetjük az állandó rendszerezés, átrendezés időszakaként is. Az évi beszámolókat szinte mindegyikében szó esik rak-tárból kirámolt, selejtezésre átválogatott, költöztetés miatt összecsomagolt, megszüntetés miatt beszállítatott, elázás miatt selejtezésre összerakott, helyiségből kipakolt, kórházmegszűnés miatt elszállítatott kötetekről. Mindezt nagyobb részt a két főállású könyvtáros végezte.

A 15 éves időszak bővelkedett nehézségekben. Az egész ágazatot sújtó válság kihatott és a mai napig kihat a könyvtár életére. Ennek ellenére a tudományos tevékenységben, az orvosi szakirodalom hozzáférhetőségében, a könyvtárközi kölcsönzések bonyolításában, irodalomkutatásokban a könyvtárra továbbra is szükség van. Az olvasók támogatása, az erkölcsi elismerés ad hitet, erőt, hogy ilyen körülmények között is van értelme könyvtárosként dolgozni és szolgálatni. A korszak a könyvtárvezető 2010 novemberében történő nyugdíjazásával lezárul.

Napjaink

Az utolsó két év – sajnos – továbbra sem hozott változásokat. A remélt nagyobb helyiség csak ígéret maradt. A még érkező folyóiratok kölcsönzése folyamatos, a hiányzó folyóiratokról tartalomjegyzék szolgáltatása történik. A kívánt cikkeket könyvtárközi kölcsönzés útján sikerül megszerezni. Az elhalt hálózat maradványaként a környező könyvtárakkal élő a kapcsolat: bár azok a gyűjtemények is nyögik a megszorítások hatását. (A hajdani hálózati alközpont egyetlen folyóiratot sem tud előfizetni.)

Az állománygyarapítás az intézeti alapítvány segítségével történik – de az ő lehetőségeik is végesek: az adó 1%-ból egyre kevesebb adomány folyik be.

A kórház informatikai rendszerének modernizálása pénzügyi okok miatt várat magára – pedig ennek révén lehetne élő, napjaink igényeinek megfelelő szolgáltatást nyújtani.

A személyes használat elsősorban a kölcsönzésre és a magyar szakirodalom megtekintésére irányul. A könyvtárban lévő internet-hozzáférés is kihasznált. A személyi állomány jelenleg egy főállásos és egy nyugdíjas részállásos könyvtáros. Új munkaerő felvételét a vezetőség nem tervezi – ugyancsak anyagi okokra hivatkozva.

A jövő? Szó van újabb költözésről (kisebb helyre, mert az „elég”), egy esetleges nagyobb fokú számítástechnikai fejlesztésről és a munkakörülmények javításáról (a jövedelem emelése ebben az esetben nem került szóba.)

És a könyvtár élete a remény és reménytelenség között ingadozik: tovább élhet-e és tovább (meddig?) működhet-e az intézményi egészségügyi szakkönyvtár?

Összefoglalás

Az intézeti könyvtár történetének kutatása számomra is okozott meglepetéseket. A menhelyi eredeti állomány nagysága (1500 kötet) nem is sejtett könyvtár meglétére utal. Az elfeledett, szinte nyom nélkül maradt gyűjtemény léte a menhelyi orvosok szakmaszeretetét, tudásvágyát bizonyítják. Adományaik, áldozatuk eddig nem volt tudott – e dolgozat miatti kutatásaim során szerencsére fény derült rájuk. Bízom benne, hogy már nem merülnek újra feledésbe... Számomra is örömet okozott az apró nyomok utáni kutatás és újabb tényekre bukkanás.

Napjainkban gyakran felvetődik a kérdés: szükség van-e hagyományos könyvtárra; témámat illetően: szükség van-e hagyományos orvosi könyvtárra? Vagy épp a számítástechnika robbanásszerű fejlődése, az adatbázisok és fulltextek korában elegendő néhány gép, printer, és az e-könyvtár égisze alatt minden letölthető és olvasható? A vélemények megoszlanak: az, aki eddig is csak elektronikusan keresett és olvasott tudományos publikációt, valószínűleg *nemmel* válaszol a szükségességet firtató kérdésekre. Ám azok az orvosok, akik nem csak egy adott témát keresnek, hanem böngészni, tudományterületüket szemlélni szeretnék, valószínűleg az *igen* mellett voksolnak. Számukra fontos a papír alapú dokumentum, sokuk számára megerőltető a képernyőn való huzamosabb olvasás. Ugyancsak a megmaradás mellett döntenek az idegen nyelvet nem beszélő szakdolgozók is: számukra egy-egy előadás, szakdolgozat megírásához rengeteget jelent a kézbe fogható (tan)könyvek megléte, a válogatás lehetősége, az esetleg 10 vagy 12 éves magyar nyelvű folyóiratcikk azonnali hozzáférhetősége. Számukra az internetes elérhetőségek nem biztosítják azt a mélységű és mennyiségű szakirodalmat, amelyre szükségük van.

A dolgozatomban ismertetett két intézmény történetének írásakor több párhuzamot is megfigyelhetünk. Néhány általános dolog pedig megfogalmazható a leírtakkal kapcsolatban:

- a könyvtár léte, intézeten belül elfoglalt helye és rangja alapvetően a vezető(ség) hozzáállásától függ. Amennyiben partnernek és a munkát segítő szakembernek van elkönyvelve a könyvtáros a vezető által, minden más területen elfogadják a könyvtárat is. Az igazgató könyvtárhasználói szokásai is befolyásolják a könyvtárhoz való viszonyt, leszűkítve, illetve kibővítve annak lehetőségeit.
- a könyvtári szolgáltatások minősége nem elsősorban a technikai felszereltségtől függ. Az egyéb körülmények is befolyásolják az olvasók látogatási szokásait. A szakmai munka minősége, az emberi tényezők is tudnak javítani, illetve rontani a helyzeten. Sok múlik a könyvtárosok szakismeretén, tudásán és elhivatottságán is.
- bármilyen intézményről is van szó, pénz, anyagiak nélkül nem tud egy könyvtár sem működni. A fenntartó szempontjából valójában az lenne a megoldás, ha nem volna semmiféle költsége egy intézményi könyvtárnak, de a szolgáltatásaira szükség van, tevékenysége az intézet orvosainak tudományos tevékenységéhez járul hozzá. Épp ezért – bármennyire is nem a legfontosabb területnek látszik az intézményi könyvtár ügye – szükséges a fejlesztése, modernizálása és megfelelő anyagiak biztosítása. A tudományos munka, az orvosok továbbképzése, az esetleges akkreditáció által megtérül a ráfordítás.

Két idézetre bukkantam az irodalom átolvasása közben:

„Több gyógyintézmény különben sem tartja a könyvtárat elsődleges fontosságúnak, első a betegellátás.”

„[...] a meglévő adottságokból igyekeznek kipróbálni minden lehetőt: mindenfajta megvalósítható szolgáltatást nyújtani, de úgy, hogy ne legyen, vagy minél csekélyebb legyen a költségkihatása”.

A fenti sorokat találhattam volna napjaink kórházi beszámolóiban – de ezek a sorok 1967-ben (!!!) születtek.⁵³ 47 éve...

Egyrészt elszomorító, másrészt azonban reményt is ad: ha ilyen állapotok ellenére mégis fenn tudtak maradni az intézményi könyvtárak, és még a szolgáltatásaik által az olvasóikat is sikerült megtartaniuk, az elkövetkezőkben is fontos feladatok várnak rájuk.

⁵³ Szepesi Zoltánné: Az orvosi könyvtári hálózat fejlődése és az ebből adódó objektív nehézségek. Orvosi Könyvtáros 7. (1967) 1-12.

Felhasznált irodalom

- 13/1980. EüM utasítás az egészségügyi-orvostudományi könyvtári hálózatról. 1980
- 1018/1956. MT határozat
1956. évi 5. törvényerejű rendelet a könyvtárügy rendezéséről
- Babos László*: Új helyen az Orvosi Könyvtár. Heim Pál Híradó 14. (1978) 1. sz. 44–47.
- Barabás Zoltán*: A budapesti m. Kir. Állami gyermekmenhely története. In: A huszonötéves állami gyermekvédelem emlékkönyve. Szerk. Pettkő-Szandtner Aladár. Népjóléti Minisztérium, [S.I.], 1928. 9–27.
- Barabás Zoltán*: Évi jelentés a Budapesti M. Kir. Állami Gyermekmenhely 1930. évi működéséről. Népegészségügy 12. (1931) 290–294.
- Barabás Zoltán*: Évi jelentés a Budapesti M. Kir. Állami Gyermekmenhely 1931. évi működéséről. Népegészségügy 13. (1932) 279–298.
- Barabás Zoltán*: Évi jelentés a Budapesti M. Kir. Állami Gyermekmenhely 1932. évi működéséről. Népegészségügy 14. (1933) 970–992.
- Barabás Zoltán*: Évi jelentés a Budapesti M. Kir. Állami Gyermekmenhely 1933. évi működéséről. Népegészségügy 15. (1934) 628–636.
- A budapesti Állami Gyermekmenhely könyvtárának jegyzéke. Atheneum, Bp., 1908.
- Deme Gyuláné*: Beszámoló az Orvosi és Közművelődési Könyvtár 2006-os munkájáról. Éves jelentés. 2006.
- Deme Gyuláné*: A Heim Pál Kórház Orvosi Könyvtára. Kézirat. Heim Pál Gyermekkorház Orvosi Könyvtára, Bp., 1998.
- Deutsch Ernő*: Lelénházakról és árvaházakról. In: Közlemények a gyermekvédelem és gyermekhygiene köréből. Posner és fia, Bp., 1912. (Társadalmi Múzeum Kiadványai 15.) 29–55.
- Dickmann Mátyás*: A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (Gyivi) története. Család-Gyermek-Ifjúság 10. (2001) 3. sz. 4–9.
- Engel Zoltánné*: Évvégi mérleg a könyvtárban. Heim Pál Híradó 1. (1964) 1. sz. 5.
- Erőss László, Papp Emil*: A budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtára. Orvosi Könyvtáros 2. (1962) 1. sz. 13–18.
- Fodor Imre*: Orvosi könyvtáraink jelenlegi helyzete és a fejlődés útja. Orvosi Hetilap 88. (1954) 1441–1443.
- Freisinger Jenő*: Orvosi könyvtárak múltja és jelene. Könyvtári Kis Híradó, 4. (1999) ksz. 47–48.

- Geldrich Lajos*: Könyvtárügyünk válságos helyzete. Orvosi Hetilap 79. (1935) 303–305.
- Jehoda Imola*: Könyvtárak az egészségügy szolgálatában – Történeti áttekintés. In: Könyvtárak 50 éve az egészségügy szolgálatában – Jubileumi emlékkönyv. Szerk. Freisinger Jenő. Magyar Orvosi Könyvtárosok Szövetsége, Bp., 1999. 29–64.
- Kapronczay Károly*: Kórházak. In: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Szerk. Kapronczay Károly. Tarsoly, Bp., 2001. 110–128.
- Kapronczay Katalin*: A budapesti kir. Orvosegyesület könyvtárának története. Orvosi Hetilap 129. (1988) 2149–2151.
- Kégli Ferenc*: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok. Könyvtári Figyelő 19. (2009) 445–457.
- Kiss Péter*: Könyvtárunk. Heim Pál Híradó 4. (1967) 2. sz. 15.
- Korbuly Gyögy*: A budapesti orvoskari tanártestület „Weszprémi István” könyvtára. Orvosi Hetilap. 87. (1943) 147–149.
- Magyarország* gyógyintézeteinek évkönyve 1934. Összeáll. Kollarits Béla, Joó István, Bajza Géza. Magyarország Klinikáinak és Kórházainak Szövetsége, Bp., 1935. 168.
- Lusztig Gábor*: Az orvostanácsadók és az orvosi könyvtáros. Orvosi Könyvtáros 13. (1973) 330–334.
- Pásztor Imréné*: Könyvtári mikrohálózat kórházon belül. Orvosi Könyvtáros 1977. 17. (1) 63–78.
- Sárkány Jenő*: Ötven év a gyermekeink szolgálatában. Egészségügyi Munka 4. (1957) 1. sz. 2–4.
- Schultheisz Emil*: A medicina Magyarországon a kezdetektől az orvosi kar megalapításáig. In: Az orvoslás kultúrtörténetéből. Szerk. Gazda István. TKM Egyesület; Magyar Tudománytörténeti Intézet, Bp., Piliscsaba. 1997. 83–99.
- Székely Sándor*: Az orvostudományi dokumentáció és tájékoztatás Magyarországon. Orvosi Könyvtáros 9. (1969) 381–388.
- Székely Sándor*: Az orvosi könyvtári hálózat feladatai a jövőben. Orvosi Könyvtáros 20. (1980) 31–35.
- Szepesi Zoltánné*: Az orvosi könyvtári hálózat fejlődése és az ebből adódó objektív nehézségek. Orvosi Könyvtáros 7. (1967) 1–12.
- Szepesi Zoltánné*: Eredmények és gondok az orvosi könyvtári hálózatban. Orvosi Könyvtáros 13. (1973) 230–232.
- Szepesi Zoltánné*: 20 éves a magyar orvostudományi tájékoztatási központ – Az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Köz-

- pont fennállásának 20. évfordulójára. In: A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve. Szerk. Szepesi Zoltánné. OOKDK, Bp., 1969. 9–44.
- Teleki Lajosné*: Beszámoló a könyvtár 1982. évi munkájáról. Kézirat. 1982.
- Temesváry Rezső*: A kir. Orvosegyesületi könyvtár százéves története. *Gyógyászat* 77. (1937) 569–570.
- Torday Ferenc*: Egészségügyi csecsemő, gyermek- és anyavédelem. No-vák, Bp., 1927.
- Vasas Livia*: Dolgozatok a Semmelweis Orvostudományi Egyetem könyvtárügyéről I. – A Központi Könyvtár szerepe a magyar orvosi könyvtárügyben. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 44. (1997) 2. sz. 47–51.
- Vilmon Gyuláné*. A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának fejlődése -/történeti vázlat/. In: A magyar orvostudományi könyvtárügy és információ harmadik évtizede. Szerk. Székely Sándor. OOKDK, Bp., 1979. 169–185.
- Zimmermann Gusztávné*: A fővárosi tanács orvosi könyvtárainak hálózata. *Orvosi Könyvtáros*, 9. (1969) 431–435.
- Zsidai József*: Javaslat a magyar könyvtári szervezet átalakítására és a költséggazdálkodás racionalizálására. *Könyvtári Figyelő*, 42 (1996) 30–43.